

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА
ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ, КУЛЬТУРИ ТА
МИСТЕЦТВА

Кафедра інформаційних комунікацій

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

Комунікацій

О. А. Політова

"13" травня 2026 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА (БАКАЛАВРСЬКА) РОБОТА

На тему:

**СІЛЬСЬКІ БІБЛІОТЕКИ В УКРАЇНІ ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ:
ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Випускника першого (бакалаврського) рівня освіти

*Цим підписом
засвідчую, що
наданий на захист
рукопис та
електронний
документ є
ідентичні
10.06.2026 *МА**

Виконав:

студент 4 курсу, групи

ІБАСб-1-22-4.0д,

Жерносеков Андрій Сергійович

Науковий керівник:

Кандидат культурології,

Доцент кафедри інформаційних
комунікацій

Малюк Євген Олександрович

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. Трансформація сільської бібліотечної мережі України в історичному контексті (1991–2022 рр.)	9
1.1. Історіографія досліджень трансформацій сільської бібліотечної мережі в Україні.	9
1.2. Ретроспектива трансформації та правовий статус бібліотечної мережі.	11
1.3. Реформа децентралізації (ОТГ) як чинник трансформації системи управління бібліотеками.	15
Висновки до розділу 1	22
Розділ 2. Функціонування, сучасні випробування та стратегії виживання сільських бібліотек в умовах війни	24
2.1. Досвід роботи сільських книгозбірень у зоні проведення АТО/ООС (2014-2022): досвід прифронтових територій.	24
2.2. Виклики повномасштабної війни: руйнування інфраструктури та релокація фондів.	29
2.3. Боротьба за збереження фонду: цифровізація локальної спадщини та оновлення бібліотечних ресурсів.	35
2.4. Сільська бібліотека як хаб надання цифрових послуг.	44
Висновки до розділу 2	48
Розділ 3. Майбутнє сільських бібліотек в Україні, світові тренди та перспективні моделі розвитку сільських бібліотек у післявоєнний період.	49
3.1. Зарубіжний досвід модернізації бібліотечних мереж.	49
3.2. Стратегічні напрями довгострокового розвитку для українських установ (модернізація та цифрова трансформація сільських бібліотек).	52
3.3. Концептуальні рекомендації для сільських бібліотек як мультифункціонального центру життєстійкості громади	56
Висновки до розділу 3	62
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68
Додатки.....	75

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обґрунтовується запущеним процесом докорінного переосмислення ролі сільських бібліотек в інформаційному просторі сучасної України останніх років. В умовах війни та реформи децентралізації сільська бібліотека перестала бути виключно закладом збереження книг і періодичних видань, зараз ідеальна модель сучасною бібліотеки – це стратегічний об’єкт соціальної інфраструктури та інформаційний хаб громади. Трансформація сільських бібліотек спрямована на розширення їх функціоналу, та для підвищення відвідуваності місцевим населенням. Наприклад, користь такої установи може виражатись в забезпеченні інформаційної стійкості населення громад, можливості отримання доступу до державних цифрових послуг та створенні точок незламності. Вище зазначені функції вимагають переосмислення функціонального призначення цих установ.

На додачу зараз гостро стоїть проблема втрати паперових фондів в результаті бойових дій чи недотримання умов зберігання, найкращим вирішенням цієї проблеми безумовно є оцифрування фондів, проте оцифрування потребує кваліфікованих працівників, вартісної техніки, а також часу на його проведення, в результаті цей процес навіть у закладах великих міст відбувається дуже повільно, а віддалені сільські бібліотеки дуже часто взагалі не мають можливості займатись оцифруванням своїх цінних фондів. Причиною цьому є відсутність матеріально-технічної бази, обмежена кількість працівників та їх заробітна плата. Тому на даний момент велика кількість таких бібліотек стикається з загрозою втрати часто унікальних матеріалів.

Саме тому першочергове оцифрування найбільш цінних матеріалів з фондів сільських бібліотек та загальний захист даних в умовах воєнних загроз є критично важливим для запобігання незворотній втраті інтелектуального ресурсу нації.

Ще однією гострою проблемою в нашій країні є цифрова нерівність. Нерівність між містом та селом залишається одним із ключових викликів сучасності. Сільська бібліотека сьогодні є ледь не єдиним місцем, де мешканці громад та внутрішньо переміщені особи можуть отримати безкоштовний доступ до швидкісного інтернету, навчитися цифровій грамотності та скористатися послугами платформи “Дія”. Аналіз перспектив розвитку цих установ як багатофункціональних цифрових центрів дозволить виробити дієві стратегії їх виживання та модернізації у післявоєнний період.

Мета дослідження - вивчення трансформації сільських бібліотек України в сучасні багатоцільові центри сіл, розробка ефективних стратегій їх функціонування в умовах війни та створення прогностичної моделі розвитку бібліотечної мережі як цифрового осередка територіальної громади.

Завдання дослідження

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- Виявити історичні етапи та закономірності трансформації мережі сільських бібліотек України, починаючи з 1991 року, в контексті переходу від радянської моделі до сучасних викликів.
- Охарактеризувати правовий статус та соціокультурні функції сільської бібліотеки як об’єкта державного управління в системі сучасних інституцій.
- Визначити вплив реформи децентралізації (ОТГ) на зміну системи управління та ресурсного забезпечення сільських книгозбірень.
- Проаналізувати досвід функціонування та стратегії виживання бібліотек у зонах безпекових ризиків (від початку АТО до повномасштабного вторгнення).
- Дослідити процеси оцифрування локальної спадщини та дерусифікації фондів як механізмів забезпечення інформаційної стійкості установи.
- Оцінити роль сільської бібліотеки як хабу надання цифрових та соціальних послуг для місцевих мешканців та ВПО.

-Здійснити компаративний аналіз зарубіжних моделей модернізації сільських бібліотек (країн Балтії, Балканського півострова, Ізраїлю) для їх адаптації в Україні.

-Розробити рекомендації щодо створення перспективної моделі післявоєнного відновлення бібліотечної мережі як багатофункціонального хабу громади.

Об’єкт дослідження – сільські бібліотеки України.

Предмет дослідження – процеси трансформації, закономірності розвитку та адаптації сільських бібліотек України до сучасних соціокультурних і безпекових викликів.

Методи дослідження базуються на використанні загальнонаукових та спеціальних методів:

- історико-хронологічного (для вивчення етапів розвитку).
- порівняльного (компаративний аналіз зарубіжного досвіду).
- екстраполяції (для розробки рекомендацій)
- системного аналізу

Під час технічного оформлення роботи, структурування частини бібліографічних описів за ДСТУ та лінгво-стилістичного редагування окремих фрагментів тексту автором було використано інструменти генеративного штучного інтелекту (великі мовні моделі) із суворим дотриманням норм академічної доброчесності.

Наукова новизна. У дослідженні комплексно обґрунтовано актуальну модель модернізації та збереження мережі сільських бібліотек України в умовах воєнного стану шляхом інтеграції первинних мобільних укриттів (ПМУ), автоматизованих систем безпеки та інших підходів. Набуло подальшого розвитку розуміння концепції “Третє місце” стосовно сільських книгозбірень, яку адаптовано до українських реалій децентралізації та цифровізації. А також удосконалено практичні підходи до автоматизації обліку фондів на основі RFID-технологій для оптимізації роботи закладу за умов обмеженого ресурсу.

Структура дипломної роботи – складається з Титульної сторінки, змісту, вступу, основної частини роботи, яка складається з трьох розділів, кожен з яких включає по три підрозділи. Також кожен розділ має власні висновки та загальний висновок в кінці роботи і список використаних джерел. У першому розділі було прослідковано шлях трансформації українських сільських бібліотек починаючи з дев'яностих і закінчуючи 2010-ми. У цьому розділі розкривається стан установ у перші роки незалежності, вплив на дані установи реформи ОТГ, та подальший розвиток, зупиняючись перед 2022 роком. Другий розділ повністю присвячений тому, як сільські книгозбірні виживають і пристосовуються до життя у зонах бойових дій або масових обстрілів. Також тут розглядаються спроби даних установ рятувати власний фонд оцифровуючи його, тим самим зберігаючи цифрову копію від фізичного пошкодження оригіналу, який може бути пошкоджений чи втрачений через бойові дії, або в результаті недотримання норм зберігання. У цьому розділі розглядається досвід, набутий після початку повномасштабного вторгнення, так і досвід установ, які зіткнулись з викликами ще в період АТО. У третьому розділі представлено обґрунтування перспективних моделей функціонування установ, сформоване на основі екстраполяції досвіду зарубіжних країн, що пройшли через подібні соціокультурні та безпекові трансформації спричинені бойовими діями на їх території, серед таких країн - Країни колишньої Югославії, країни Балтії, Ізраїль. Тут розглядаються різні шляхи розвитку бібліографічної сфери, які обрали ці країни, а також обґрунтовуються перспективні моделі для України.

Стан дослідження теми. Наукова розробка проблеми трансформації сільських бібліотек останніх років найчастіше характеризується переходом від описових методів до більш комплексного аналізу виживання інституції в умовах різносторонніх криз. Попри тривалу історію існування сільської бібліотечної мережі в Україні, питання її докорінної перебудови тривалий час лишалося на периферії наукової уваги, поступаючись дослідженням великих обласних та національних книгозбірень. Проте динамічність

викликів останнього десятиліття, за яке відбулась військова агресія сусіда, реформа децентралізації, пандемія Коронавірусу та зрештою повномасштабна війна – це все спричинило появу нового пласту академічної літератури, який можна класифікувати за трьома основними напрямками.

Першу групу складають теоретико-методологічні праці, що заклали фундаментальні засади функціонування галузі в умовах ринкової економіки та цифровізації. Питання стратегічного планування та адаптації бібліотек до мінливого середовища ґрунтовно висвітлені у роботах В. Пашкової. Соціальний профіль сільського користувача та еволюцію його запитів аналізує у своїх монографіях Т. Новальська, що дозволяє зрозуміти зміну функцій бібліотеки від книговидачі до соціокультурного сервісу. Економічний аспект, зокрема розвиток фандрейзингу та залучення позабюджетних коштів для модернізації сільських філій, представлений у дослідженнях О. Башун.

До другої групи віднесено дослідження регіонального аспекту та впливу децентралізації. Важливе значення для розуміння стану мережі “до перехідного” періоду мають методичні рекомендації Харківської ОУНБ (2012 р.) та аналітичні звіти регіональних бібліотек, зокрема розглянутої далі Волинської ОУНБ (2019 р.), де зафіксовано перші результати передачі бібліотек у власність громад. Соціологічне переосмислення сільської бібліотеки як “третього місця” за визначення Оленбурга представлено у тезах Бережної, що відображає світовий тренд трансформації бібліотек у громадські центри.

Третю групу становить наукова та публіцистична рефлексія на виклики повномасштабної війни. Це точно найбільш актуальний сегмент, що базується на недавньому досвіді трансформації. У статтях В. Костюк, І. Польової, Л. Чміль та Ю. Саянок (2022 р.) на прикладах громад Рівненщини та Хмельниччини зафіксовано перетворення бібліотек на волонтерські хаби та центри підтримки громадської безпеки. Питання ідеологічної трансформації, дерусифікації фондів та збереження культурної спадщини в

умовах окупації чи бойових дій висвітлені у збірниках конференцій останніх років, зокрема “VII Читання” (2023 р.), а також у магістерських дослідженнях 2023–2024 рр., що оглядають досвід Поділля та інших регіонів. Ці роботи і їх авторів докладніше розглянуто в підрозділі 1.1.

Разом з тим, попри наявність значної кількості публікацій за окремими напрямами, комплексна трансформація саме сільської бібліотечної мережі України для адаптації до сучасних та майбутніх викликів потребує подальшого поглибленого вивчення, що і зумовило вибір теми цієї роботи.

Апробація результатів дослідження. Результати, висновки та розробки випускної роботи обговорювалися під час проходження переддипломної практики, а також були апробовані та схвалені комісією під час передзахисту роботи 05.05.2026 року.

Матеріали дослідження висвітлено в опублікованій науковій праці:

Дорошев Є., Жерносеков А. Концептуальні засади формування життєствердного бібліотечного простору: правовий, архітектурний та психосоціальний виміри // *Громадська думка про правотворення*. - 2026. - № 1-2 (309-310). - С. 38–44.

Розділ 1. Трансформація сільської бібліотечної мережі України в історичному контексті (1991–2022 рр.)

1.1. Історіографія досліджень трансформацій сільської бібліотечної мережі в Україні.

Дослідження трансформації сільських бібліотек в Україні пройшло шлях від аналізу суто культурно-просвітницької ролі установи до вивчення її як стратегічного об'єкта цивільного захисту та інформаційної безпеки. Така еволюція наукового погляду є закономірним відображенням історії, за десятиліття державної Незалежності українська бібліотечна галузь існувала у динамічному та мінливому часі, де кожен період кидав виклики, що кардинально відрізнялися від попередніх - від економічної стагнації 1990-х та цифрового стрибка 2000-х до випробувань пандемією COVID-19 і повномасштабної війни.

Фундаментом для розуміння теоретичних засад розвитку галузі в ці періоди стали праці визнаних авторитетів бібліотечної справи. Зокрема, В. Пашкова у своїх розвідках заклала методологічну базу стратегічного планування, яка дозволила бібліотекам адаптуватися до ринкових умов. Еволюцію обслуговування читачів та трансформацію соціальних функцій сільських книгозбірень ґрунтовно дослідила Т. Новальська, чиї праці залишаються ключовими для розуміння запитів сільського населення (“Український користувач у бібліотекознавчих дослідженнях”). Питання економічної стійкості, фандрейзингу та залучення інвестицій у модернізацію мережі, що було критично важливим у часи фінансових криз, детально розроблені у роботах О. Башун. (“Фандрейзинг, або Мистецтво збирання коштів”). Проте стрімка зміна безпекового ландшафту змусила сучасних дослідників оперативно переглянути ці класичні підходи.

Стан бібліотечної мережі до початку повномасштабного вторгнення, зокрема в контексті децентралізації, відображено у аналітичних звітах окремих регіонів. Наприклад, детальний аналіз діяльності бібліотек громади

за 2019 рік (Волинська обл.) хоча і на обмеженій території, проте демонструє процеси адаптації книгозбірень до умов ОТГ, фіксуючи перші спроби перетворення традиційних бібліотек на центри громадської активності ще до великої війни. Період характеризується пошуком нових моделей існування, що також підтверджується тезами Бережної, яка розглядає сільську бібліотеку через соціологічну концепцію “третього місця” яка представляє собою концепцію простору для соціальної взаємодії, що виходить за межі суто книговидачі.

Свіжу історіографію складають публікації 2022–2024 років, які фіксують досвід роботи в умовах воєнного стану. У статтях В. Костюк та І. Польової (2022) на прикладі Смизької селищної бібліотеки проаналізовано трансформацію установи у волонтерський центр, де книгозбірня стала базою для збору допомоги та підтримки ЗСУ. Схожий досвід сільської бібліотеки як центру громадської активності описує Л. Чміль (2022), акцентуючи увагу на роботі публічно-шкільної бібліотеки села Бронне, де установа взяла на себе функції соціального хабу. Ю. Саянок (2022) у своїх розвідках представляє кейс Чорноострівської громади, де бібліотечні новації стали інструментом згуртування мешканців у критичний час.

Крім практичних кейсів, наукова думка останніх років оглядає також ідеологічне та технічне переозброєння. У магістерських роботах 2023–2024 років, присвячених дерусифікації документних ресурсів, розглядається процес очищення фондів від імперських нарративів як складник культурної безпеки держави.

Важливим джерелом методичних підходів стали напрацювання провідних регіональних книгозбірень. Зокрема, методичні рекомендації “Сільська бібліотека: реалії та перспективи, підготовлені Харківською обласною універсальною науковою бібліотекою, ще у 2012 році заклали алгоритми модернізації сільських філій, які стали базовими для подальшої трансформації мережі. Водночас, сучасні виклики відображені у матеріалах професійних конференцій останніх років, таких як збірник тез “VII Читання”

(2023), де пропонуються вже новітні алгоритми збереження фондів та релокації установ в умовах воєнного стану”.

Сучасна історіографія теми показує перехід від описових методів до кризового менеджменту. Огляд наявних джерел свідчить, що найбільш актуальними сьогодні є дослідження, які поєднують практичний досвід сільських громад із загальнодержавними стратегіями інформаційної та культурної деокупації.

1.2. Ретроспектива трансформації та правовий статус бібліотечної мережі.

Сільська бібліотека як об'єкт збереження національної пам'яті

Історичне зародження українських фондів безпосередньо пов'язане з періодом національно-визвольних змагань та діяльністю мережі “Просвіт”. Як зазначає у своєму дослідженні Т. І. Ківшар: “Український книжковий рух 1917-1923 рр. став потужним чинником націотворення, а тогочасні бібліотеки, як народні, так і бібліотеки військових формувань УНР - перетворилися на осередки збереження національного інтелектуального продукту, що часто видавався мізерними накладками у провінційних друкарнях” [1].

Проте діяльність “Просвіту” того часу слід розглядати швидше як унікальний, поодинокий досвід розбудови національної мережі, який було зрештою знищено більшовиками.

Хоча короткочасна політика українізації в 1920-х роках і дала певний імпульс розвитку культури, ці свободи були жорстко обмежені, а за горизонтом уже чекали масові репресії. Трагедія "Розстріляного відродження", що забрала життя багатьох знакових постатей, таких як Микола Куліш чи Валер'ян Підмогильний, фактично перервала той обмежений розвиток українського книговидання, а подальша сталінська цензура та системні чистки фондів призвели до того, що цей автентичний пласт літератури практично не зберігся у більшості усіх сучасних бібліотек.

Справжнє відродження правового поля бібліотечної галузі розпочалося лише після 1991 року. Однак здобувши у 1991 році незалежність, Україна увійшла у новий історичний етап із низкою системних проблем, зумовлених браком фінансування та демографічною рецесією. Ці виклики гостро постали і перед бібліотечним сектором, який Україна успадкувала від радянської системи. Через тривалу відсутність належних інвестицій матеріально-технічна база книгозбірень поступово застарівала, а фонди майже не оновлювались, що, в свою чергу призвело до зниження попиту на бібліотечні послуги у населення. Найбільш вразливою ланкою цієї мережі стали сільські бібліотеки, по яких суттєво вдарив відтік молодого населення з сіл. Подальші державні реформи, як от Адміністративно-територіальна реформа поставили перед установами нове завдання: довести свою соціальну значущість, та адаптуватись до потреб місцевих громад у ринкових умовах.

В умовах розбудови незалежної Української держави сільська бібліотека перестає бути лише сховищем книг, перетворюючись на стратегічний осередок збереження локальної ідентичності. Для багатьох громад саме сільська книгозбірня є єдиною інституцією, що акумулює документальні свідчення про історію краю. Особливої уваги потребує сегмент рідкісних та цінних видань, які часто залишаються поза увагою дослідників через їхню територіальну віддаленість.

З проголошенням Незалежності для України розпочався якісно новий етап правового регулювання, покликаний адаптувати радянську спадщину до вимог демократичного суспільства. Фундаментом цієї системи стала Конституція України, зокрема Стаття 54, яка гарантує громадянам право на доступ до культурних цінностей та покладає на державу обов'язок сприяти розвитку культури. [2]

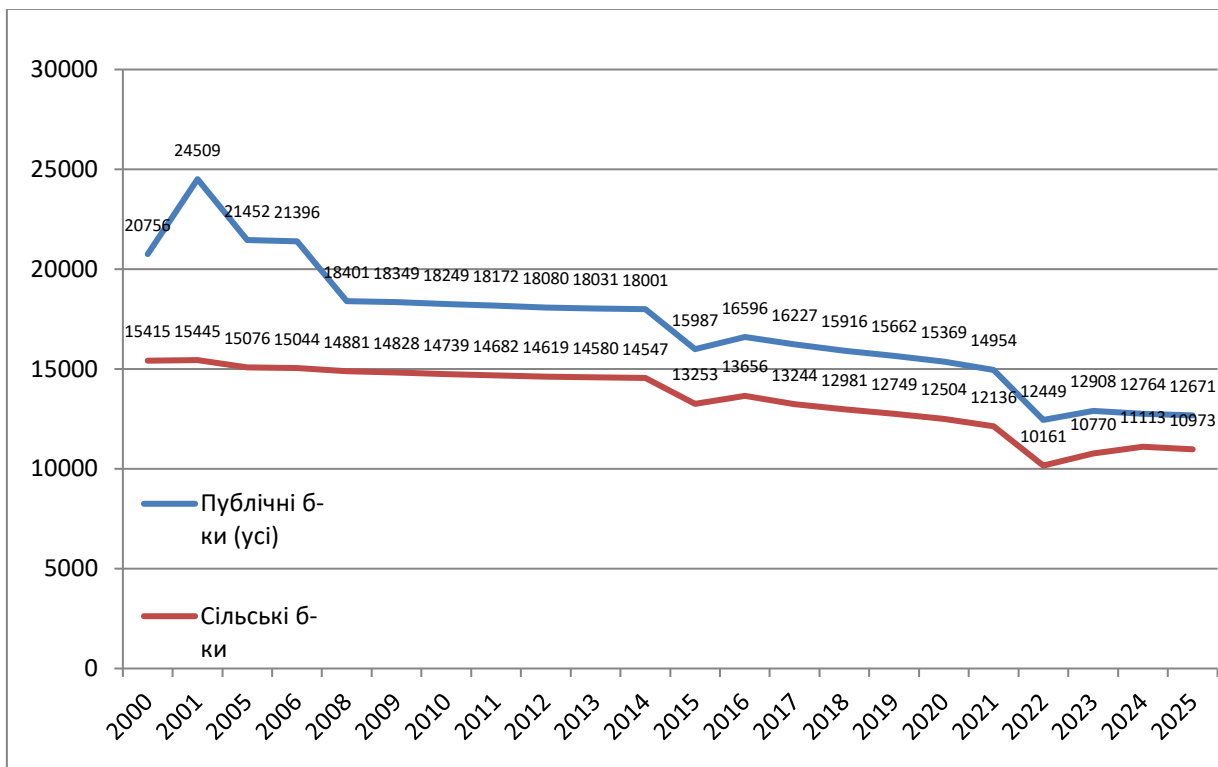
На виконання конституційних норм у 1995 році було прийнято базовий Закон України “Про бібліотеки і бібліотечну справу”, який визначив правовий статус сільської книгозбірні. Для захисту сільської мережі ключове значення мають:

- Стаття 12, що декларує пріоритетність державної підтримки бібліотек у сільській місцевості для забезпечення рівних прав громадян на інформацію;
- Стаття 15, яка встановлює жорсткий правовий бар'єр проти скорочення мережі, дозволяючи ліквідацію сільських бібліотек лише за погодженням із центральним органом виконавчої влади у сфері культури. [2]

Новий вектор якісних перетворень було задано у Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року “Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України”, підготовленій Українською бібліотечною асоціацією у липні 2015 року. Документ акцентував увагу на необхідності перетворення бібліотеки на центр громади.[3] Ці положення були посилені та актуалізовані у Стратегії розвитку читання на період до 2032 року "Читання як життєва стратегія", схваленій Кабінетом Міністрів України 03.03.2023 року, що визначила модернізацію бібліотечного простору як складник національної безпеки в умовах воєнного стану. [4]

Реальна картина того, як ці нормативні акти та стратегічні плани корелювали з фактичним станом мережі протягом останніх десятиліть, чітко простежується у статистичних показниках.

Таблиця 1.1 Динаміка мережі публічних бібліотек у сільській місцевості України (1991–2025 рр.)

Складено автором на основі статистичних даних порталу “Бібліотечному фахівцю” та офіційних аналітичних звітів Нац. б-ки України імені Ярослава Мудрого.

Аналіз статистичних даних демонструє сталу тенденцію до скорочення кількості установ протягом усієї історії Незалежності. Якщо у дореформений період головними чинниками деградації мережі виступали хронічне недофінансування, застарілість фондів та втрата актуальності послуг, то реформа децентралізації (ОТГ) змінила саму парадигму функціонування галузі. Вона не мала на меті кількісне збереження об’єктів, а була спрямована на створення ефективних, орієнтованих на попит населення культурних центрів. Попри дискусійність окремих рішень, у науковій спільноті та серед практиків переважає думка, що реформа дозволила якісно реорганізувати значну частину книгозбірень, хоча для багатьох установ випробування новими вимогами ефективності призвело до остаточного припинення діяльності через невідповідність сучасним запитам громади.

Трансформація мережі сільських бібліотек нерозривно пов'язана з кризою кадрового забезпечення, яка має глибоке нормативно-правове підґрунтя. Згідно з Типовими штатними нормативами, затвердженими наказами профільного Міністерства, формування штату сільської філії безпосередньо залежить від кількості обслуговуваних жителів. На практиці це призвело до масового переведення працівників на 0,5 або 0,25 посадового окладу (ставки), що регулюється Постановою КМУ №1298. Такий стан речей не лише знижує престижність професії, а й створює ситуацію "кадрового голоду", де через низький рівень заробітної плати та відсутність соціальних гарантій сільські бібліотеки втрачають кваліфікованих фахівців, що суттєво гальмує процеси цифровізації та модернізації галузі.

Останнім етапом ретроспективної трансформації стало пристосування правового поля до реалій повномасштабного вторгнення. Ключовим інструментом ідеологічного переозброєння став Наказ МКІП №167 від 2022 року, який визначив порядок актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку з російською збройною агресією. Юридичне обґрунтування процесів дерусифікації та вилучення пропагандистської літератури дозволило сільським бібліотекам розпочати формування якісно нових, україноцентричних ресурсів, що є стратегічно важливим для культурної безпеки територіальних громад у кризовий період

1.3. Реформа децентралізації (ОТГ) як чинник трансформації системи управління бібліотеками.

Щоб зрозуміти причини, які підштовхнули до введення реформи об'єднаних територіальних громад (ОТГ) варто пригадати часових контекст перших років Незалежності і стану бібліотечної сфери, по якій сильно вдарили нові виклики. Дев'яності припали на період економічного занепаду та відтоку молодого населення з села. Не оминув регрес і мережу бібліотек, серед яких найбільш постраждали саме сільські установи. Масовий витік людей з сіл, низьке фінансування та зарплатня співробітників лише посилили

важке становище сільських бібліотек у часи змін. До початку 2010-х років значна частина установ продовжувала функціонувати за залишковим принципом, що зводило їхню діяльність до підтримки фондів, які часто були застарілими і проведення мінімальних культурних заходів. Ця інерція та відсутність системних управлінських змін на місцевому рівні законсервували кризовий стан, роблячи будь-які локальні спроби оновлення малоефективними, оскільки попередня організаційна мета не ставила перед собою рентабельність та гнучкість як завдання.

Таким чином, за перші двадцять років Незалежності загальна кількість публічних бібліотек скоротилася на тисячі одиниць, а значна частина сільських населених пунктів залишилась зовсім без бібліотечного обслуговування. [5, 6]. У цій роботі розглядається процес функціональної трансформації сільських бібліотек та їхня роль як ключових установ, що надають цифрові послуги населенню на сьогодні.

Весь цей час бібліотеки функціонували за залишковим принципом, що зводило їхню діяльність до підтримки застарілих фондів і проведення мінімальних культурних заходів. Заклади залишались переважно "книгозбірнями", оскільки велика кількість неефективних установ на додачу до недостатнього фінансування не дозволило їм швидко інтегруватись в нові суспільні процеси.

Шанс змінити цей статус-кво з'явився в 2014 році, 1 квітня 2014 року почалась дія реформи децентралізації, та активним формуванням Об'єднаних Територіальних Громад (ОТГ). На меті ця реформа ставила розвиток місцевого самоврядування та розширення переліку повноважень місцевих громад, що в свою чергу на папері передбачало консолідацію бюджетних ресурсів та підвищення фінансової самодостатності на місцях. В результаті, усі установи культури, включно з бібліотеками, перейшли на баланс місцевих рад. Цей механізм спрямований на підвищення ефективності використання публічних коштів шляхом прямої відповідальності органів ОТГ за місцеву соціально-культурну інфраструктуру. У нових умовах, тепер для того щоб

отримати фінансування від місцевої громади, установа повинна була довести свою економічну життєздатність а також проявити соціальну активність організовуючи заходи для населення.[7, с. 172-174]

Таким чином, для збереження фінансування сільські бібліотеки були вимушені переорієнтувати свою місію, перетворившись на гнучкі установи, які зацікавлені у наданні послуг відвідувачам, в тому числі серед нових інновацій, ключовою стало надання цифрових послуг. [5] Проте перед сільськими бібліотеками стояла ще одна проблема, яка витікала з браку фінансування і яка прямо спричинила необхідність технічного оновлення. Щоб стати сучасною установою, бібліотеці було важливо подолати два ключові бар'єри: брак сучасної комп'ютерної техніки та відсутність якісного доступу до мережі Інтернет.

Отож, ця проблема вирішена за умови оновлення або навіть формування технічної бази бібліотек з самого початку, бо більшість установ входила в період децентралізації, маючи застарілий або зовсім відсутній парк комп'ютерної техніки.[4]. Частковим рішенням стало широке залучення різноманітних проєктів та пошуку нових партнерських зв'язків. Бібліотеки громад активно долучалися до державних та міжнародних програм, найвідоміша з яких зветься "Бібліоміст" та програм Міністерства цифрової трансформації. Завдяки цим проєктам велика кількість сільських бібліотек змогли взагалі отримати комп'ютери, багатофункціональні пристрої (БФП), а найголовніше те, що багато де було налагоджено стабільний доступ до високошвидкісного Інтернету [9]. Ці проєкти хоча б на базовому рівні оснастили сільські книгозбірні та в багатьох випадках перетворили їх з найменш оснащених установ на інформаційні вузли локальних громад, в яких могли зосереджуватись необхідні цифрові ресурси, які часто були недоступні для окремих мешканців через їхню високу вартість або погане покриття в сільській місцевості.

Тут варто також згадати про відносно малопоширену в Україні інновацію яка ставила у себе на меті надавати різноманітний перелік

бібліотечних послуг та проводити навчання цифрової грамотності безпосередньо у тих селах, які втратили свої стаціонарні бібліотечні філії внаслідок оптимізацій періоду реформи ОТГ. Цей інноваційний проєкт називається бібліобус, власне це пересувний бібліотечний пункт, поява в Україні якого є прямим наслідком реформи децентралізації, оскільки бібліобуси покликані виступати компенсаційним механізмом після закриття багатьох стаціонарних філій, утримання яких стало економічно недоцільним за критеріями вище згаданої реформи. Ці мобільні установи як правило оснащені Wi-Fi, комп'ютерами та базовим друкарським обладнанням, вони функціонують як пересувні цифрові хаби. Ці автобуси-бібліотеки дозволяють отримати доступ як до книг, так і до цифрових послуг, насамперед, для маломобільних груп населення та мешканців найбільш віддалених населених пунктів.

Проте тут варто дещо зазначити стосовно суті бібліобусів, їх поява пояснюється скоріше як корисний тимчасовий інструмент, оскільки в Україні немає настільки віддалених поселень, як, скажімо на півночі Скандинавії, роль бібліобусів можна оглядати як тимчасове рішення до покращення ситуації з фінансуванням бібліотечної галузі, оскільки у випадку якщо держава зможе утримувати більшу кількість сучасних сільських книгозбірень, то соціальна місія автобусів-бібліотек буде значно знижена. Проте допоки бібліотечна галузь в Україні залишається хронічно недофінансованою, для селищ які не мають власної бібліотеки Бібліобуси дозволяють отримувати бажану літературу не покидаючи населений пункт.

Життєздатність такої тимчасової альтернативи вже була показана в українських реаліях, наприклад, у 2025 році на Харківщині було запущено першу мобільну бібліотеку для деокупованих та прифронтових громад, яку подарувала Україні Таллінська центральна бібліотека[10], а в 2017 році на Вінниччині проєкт "Книга на колесах" почав забезпечувати регулярну доставку літератури мешканцям віддалених сіл[11].

На сьогодні можна сказати, що середньостатистична сільська бібліотека, хоча далеко неідеально, проте тепер здатна забезпечувати рівний доступ громадян до інформаційних технологій, цей факт в свою чергу позитивно вплинув на подолання цифрового розриву між містом і селом. За останні кілька років було хоча б закладено фундамент для надання послуг для комплексних потреб користувачів, і це вже можна назвати успіхом. Цифрові послуги можна поділити на дві організаційні форми, кожна з яких орієнтована на різні категорії користувачів:

- Самообслуговування (Відвідувачі самостійно користуються комп'ютерами в установі)
- Асистований сервіс (Надання консультаційної та практичної допомоги бібліотекарями, які виступають у ролі помічників) [12].

Можна охарактеризувати наступні категорії послуг, які є найбільш важливими та соціально значущими для місцевих громад:

Табл.1.2

Послуги електронного урядування (E-Gov)	Наразі з-за відсутності інших можливостей бібліотеки можуть функціонувати як точками доступу до державних онлайн-послуг, зокрема, порталу "ДІЯ". Бібліотекарі можуть допомогти мешканцям із реєстрацією, отриманням електронних витягів, поданням декларацій та оформленням субсидій, що є критично важливим для осіб, які не мають комп'ютерів або не володіють необхідними цифровими навичками [9].
Цифрова грамотність та освіта	Основний напрямок, що дозволяє бібліотеці виконувати функцію "Хабу" цифрової освіти [6]. Проводяться регулярні курси та індивідуальні консультації, націлені на подолання цифрового виключення, навчання безпеці в Інтернеті та використання базових офісних програм, що підвищує конкурентоспроможність громадян на ринку праці.
Дистанційні інформаційні послуги	Бібліотеки забезпечують можливість доступу до різноманітних електронних баз даних та здійснюють електронну міжбібліотечну доставку документів (МБА), розширюючи доступ до наукових та освітніх ресурсів, незалежно від обмеженості місцевого фонду.
Соціально-комунікаційні послуги	Це надання доступу та допомоги у використанні засобів відеозв'язку (Zoom, Skype) для комунікації з родичами, які перебувають у міграції чи інших регіонах, а також для участі у віддалених консультаціях (медичних, юридичних). Це підкреслює соціальну роль бібліотеки у підтримці зв'язків та зменшенні ізоляції [9, 12].

Незважаючи на доволі суттєві успіхи у технічному оснащенні, сталість трансформації сільських бібліотек стикається з кадровими проблемами. На сьогоднішня серйозною загрозою для бібліотек більшості типів залишається кадрове виснаження та особливо проблеми з залученням та утриманням молодих фахівців, які є життєво необхідними для ефективної роботи та подальшого розвитку такої установи як бібліотека.

Проблема має системний характер і характеризується наступними причинами:

- Низький рівень оплати праці:

Заробітна плата у сфері культури в сільській місцевості часто залишається непривабливою та неконкурентною порівняно з іншими

секторами, що в свою чергу відлякує потенційних працівників бібліотечної сфери.

- Відсутність кар'єрних перспектив:

У невеликих ОТГ обмежені можливості для вертикального росту та професійного розвитку, це демотивує амбітну молодь.

- Високі вимоги до кваліфікації:

Бібліотекар-початківець сьогодні має бути не лише фахівцем з бібліотечної справи, а й володіти навичками медіа, цифрової грамотності та знанням державних електронних сервісів. Однак ці підвищені вимоги не завжди відображаються у відповідному рівні оплати [5].

Без молодих випускників, здатних управляти сучасними інформаційними ресурсами, впроваджувати нові послуги та навчати громаду користуванню цифровими технологіями, бібліотеки ризикують зупинитись у своєму розвитку. Для забезпечення сталості реформи необхідно запровадження державних або регіональних програм стимулювання, які будуть включати підвищену оплату праці для молодих працівників, які працюють у сільській місцевості, програми житлового забезпечення або можливості безперервної професійної перекваліфікації. Лише системна підтримка оновлення кадрів може гарантувати, що бібліотеки не повернуться до стану "застарілих книгозбірень" через брак кваліфікованого персоналу [4, 6].

Підводячи підсумки, ми можемо сказати, що завдячуючи загалом успішній реформі децентралізації, трансформація сільських бібліотек України показала певний результат пристосування до сучасних реалій. Бібліотеки поступово змінюють свою роль - із звичайних книгозбірень перетворюються на активні центри цифрових послуг, що доводить їхню соціальну значущість для громади. Хоча й далеко не кожна установа показала свою ефективність після реформи, й велика кількість з них була приречена на ліквідацію, ті бібліотеки, яким вдалось адаптуватись до нових викликів сьогодні демонструють приклад того, як навіть у невеликих

громадах можна створити простір для розвитку, освіти та спілкування навіть у часи випробувань. Завдяки участі у грантових програмах, підтримці місцевої влади та власній ініціативності бібліотекарів, вони стали осередками культурної активності. Однак їх подальший розвиток потребує подальшого стабільного фінансування як на місцевому, так і на державному рівнях та оновлення кадрового ресурсу, оскільки без фахівців, здатних поєднувати бібліотечні й інформаційні компетенції, реформа ризикує втратити досягнуті результати. Тому держава не має забувати про сільські бібліотеки, оскільки вони в своєму роді приклад адаптації до складних часів.

Висновки до розділу 1

Неможливо зрозуміти сучасну кризу сільської бібліотеки, не розібравшись у її передісторії та законодавчому фундаменті. Перший розділ покликаний закласти той фундамент, який дозволив нам вийти на такі узагальнення:

1. Було оглянуто праці українських науковців (зокрема В. Пашкової, Т. Новальської та колег), було сторено історичну картину еволюційну зміни наукової думки щодо сільських бібліотек. Наприклад, раніше дослідники зазвичай лише фіксували соціокультурні функції книгозбірень у спокійні часи. А сьогодні вектор кардинально змістився, тепер вже науці доводиться наздоганяти реальність і шукати рішення у площині жорсткого антикризового менеджменту, та виживання установ у часи потрясінь.
2. Цифри та статистика. Якщо детально поглянути на таблицю 1.1), то можна буде легко зробити наступні висновки, за роки української Незалежності сільська бібліотечна мережа пройшла через суворі випробування на міцність. Результатом цих випробувань, нажаль, стала втрата понад 4,5 тисяч установ, починаючи з 2000 року. Це сталось через велику кількість причин – від окупації територій, і до оптимізацій, дефіциту бюджету та демографічної кризи.
3. Що стосується нормативно-правового поля та наслідків децентралізації, то тут ми маємо справу з радикальним зломом старої системи. Завдяки

створенню територіальних громад (ОТГ) та впровадженню нових правил (наприклад Постанова КМУ №107), держава фактично зняла з себе обов'язок централізовано утримувати заклади культури, переклавши фінансовий тягар на плечі місцевого самоврядування.

Розділ 2. Функціонування, сучасні випробування та стратегії виживання сільських бібліотек в умовах війни

2.1. Досвід роботи сільських книгозбірень у зоні проведення АТО/ООС (2014-2022): досвід прифронтових територій.

Початок 2010-х років для української сільської бібліотеки був часом підступного спокою та застою, за яким ховалася глибока системна криза. В країні наростала напруга політичної неочевидності, поки Україна балансувала між сферами впливу, сільська культурна інфраструктура залишалася законсервованою у радянському минулому. На полицях типової сільської книгозбірні того часу широко була представлена література російською мовою, на додачу левову частку фондів складали старі радянські видання, які десятиліттями не оновлювалися та не користувались особливим попитом.. Сайт Великої Української Енциклопедії демонструє наступну статистику відсотку літератури, випущеної українською:

- 2005 — 65 % назв (61 % за накладом);
- 2006 — 67 % назв (55 % за накладом);
- 2007 — 66 % назв (51 % за накладом);
- 2008 — 68 % назв (56 % за накладом);
- 2009 — 66 % назв (57 % за накладом);
- 2010 — 66 % назв (55 % за накладом);
- 2011 — 66 % назв (50 % за накладом);
- 2012 — 63 % назв (51 % за накладом);
- 2013 — 62 % назв (55 % за накладом);
- 2014 — 64 % назв (55 % за накладом);
- 2015 — 71 % назв (65 % за накладом);
- 2016 — 70 % назв (70 % за накладом);
- 2017 — 72 % назв (73 % за накладом);
- 2018 — 75 % назв (81 % за накладом);

- 2019 — 74 % назв (86 % за накладом);
- 2020 — 78 % назв (87 % за накладом). [13]

Описана ситуація створювала парадоксальну ситуацію, коли формально будучи українською інституцією, бібліотека в селі часто була складом ідеологічної літератури минулої епохи. На додачу в цей період популярність сільської бібліотеки серед населення села падала через відсутність сучасних новинок та інших причин, про які вже було багато розказано в підрозділах 1.2. та 1.3.

Проте 2014 року судилося докорінно змінити як Україну так і українське суспільство. Події Революції Гідності та подальша збройна агресія країни-сусіда змусили нарешті запустити шестерні бібліотечної справи, і станом на 2021 рік бібліотечна галузь України вже встигла пройти етап болючої, але необхідної трансформації бібліотек під впливом гібридних загроз та системних реформ. Проте нажаль через повільність реформ та обмежене, неефективне фінансування будь-які реформи та нововведення зачіпали книгозбірні сільської місцевості в останню чергу.

Період з 2014 по 2022 роки став для сільських бібліотек України часом складних і неоднозначних змін. Це був етап, коли закладам культури довелося вперше вчитися працювати в умовах бойових дій, одночасно підлаштовуючись під масштабні внутрішні реформи. Щоб реально оцінити глибину проблем, з якими стикнулися бібліотеки на Сході та по всій країні, варто спочатку поглянути на цифри, які ми мали безпосередньо перед початком агресії.

Отож, стан мережі безпосередньо перед початком великих потрясінь наочно демонструє, що ще до перших пострілів на Сході галузь перебувала у стані тривалого вимивання ресурсів. Зокрема, якщо на початку 2002 року в Україні за даними сайту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого налічувалося приблизно 18921 публічні бібліотеки, серед яких близько 15301 сільських бібліотек,[14] то на початок 2014 року їх

кількість скоротилася до 18001 усіх установ, серед яких 14547 – сільських.[15] На лице очевидна стагнація та повільна криза.

Це скорочення відбувалося на тлі демографічної кризи в селах, але головним фактором було хронічне недофінансування, яке робило мережу абсолютно непідготовленою до великих викликів, що чекали попереду.

2014 рік став потрясінням для суспільства через політичні події, та військову ескалацію на Сході, проте прийнято ставити менший акцент або обходити факт величезних втрат культурної інфраструктури, яку держава не могла контролювати. Внаслідок окупації Автономної Республіки Крим, міста Севастополь та частин Донецької й Луганської областей, Україна одночасно втратила доступ до величезної кількості своїх бібліотечних установ.

Тут статистика говорить сама за себе. У звітах за 2014 рік часто можна зустріти примітку “без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та зони проведення АТО”. В той час значна кількість усіх сільських бібліотек просто випала з єдиного культурного простору країни. Інформація про мережу бібліотек України станом на 01.01.2015 рік показує наступну картину, кількість усіх типів бібліотек зменшилась до 15987 штук, а кількість сільських – до 13254-ох. [16] Важко сказати точну кількість бібліотек, які опинились під окупацією в період 2014-2015 роках, проте статистичні дані за початок 2014 року говорять наступне:

- На території АР Крим знаходилось 679 бібліотек, з яких 514 – сільські.
- В місті Севастополь налічувалось 59 публічних бібліотек.
- На території Донецької області було 684 установ, з яких сільських – 361.
- На території Луганської області налічувалось 569 публічних книгозбірень, з яких близько 370 штук становили сільські установи.

[16]

Важливо розуміти, що це була не просто втрата будівель чи книг на папері. Це була втрата зв'язку з громадами, які залишилися в окупації. Для

Міністерства культури та всієї бібліотечної спільноти це стало першим серйозним викликом: як тепер підтримувати мережу, коли частина її території знаходиться або під прямою окупацією, або в сірій зоні? Великою мірою саме ці обставини активізували зміни застарілої концепції сільської бібліотеки - з місця видачі книг вона почала перетворюватися на важливий елемент інформаційної безпеки, хоча на момент 2014-го року ці процеси лише планувались на папері.

Для сіл, що опинилися безпосередньо в зоні проведення АТО/ООС або в сірій зоні роль бібліотеки змінилася найбільш радикально. Коли державні установи масово евакуювалися, а банківські та поштові відділення закривалися, заклади, що були комп'ютеризовані в межах міжнародних програми "Бібліоміст" могли запропонувати своїм користувачам послуги з замовлення документів, наявні комп'ютери, та працюючий інтернет. Найактуальнішими послугами, бібліотек в той час були:

- Цифрова допомога. Бібліотекарі прифронтових сіл допомагали з оформленням електронних перепусток через КПВВ на сайті СБУ. Для літніх людей, які дуже часто не мали гаджетів, бібліотека була єдиним доступним вікном, через яке можна було подати заявку на проїзд до родичів чи за пенсією на підконтрольну територію.
- Інформаційний зв'язок. В реаліях, коли українське телемовлення на Сході часто глушилося або перекривалося пропагандою, бібліотека виконувала функцію доступу до офіційної української інформації. Це стало першим реальним досвідом бібліотеки як хабу інформаційної безпеки, в якому люди могли дізнатися про графіки евакуації, роботу гуманітарних місій чи нещодавні зміни в законодавстві.
- Соціальна терапія. Бібліотеки часто виконували терапевтичну функцію, ставали місцями зустрічей для тих, хто залишився в напівпорожніх селах під обстрілами. Тут організовували дитячі куточки та зони психологічного розвантаження, намагаючись зберегти подобу спокійного життя чи відволіктися.

Розгорання бойових дій на Донбасі в 2014 році спричинило першу велику хвилю внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Сільські бібліотеки територій, що межували з зоною бойових дій, часто виконували роль перших зупинок для людей, які тікали з-під обстрілів.

У цей критичний момент працівникам сільських бібліотек неодноразово доводилось брати на себе функції соціальних працівників, допомагаючи переселенцям зорієнтуватися в нових громадах. Це включало не лише допомоги з відновленням втрачених документів, а також консультативну допомогу щодо пошуку житла чи реєстрації для отримання гуманітарної допомоги. Для вимушених переселенців бібліотека була безпечним простором, в якому можна було отримати як інформацію, так і психологічну підтримку через спілкування.

Водночас саме у 2014–2015 роках бібліотечна спільнота отримала перший болючий, але важливий досвід релокації цілих установ. Найбільш знаковим прикладом того часу став переїзд Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки до міста Старобільськ. Евакуація виявилась успішною, і таким чином частина колективу евакуювалась з луганська в Старобільськ, де відновила роботу бібліотеки, проте в 2022 році війна знову прийшла в дім, і бібліотеці другий раз довелося евакуюватися. [17] Сільські філії прифронтових районів також намагалися рятувати власні фонди та документацію, часто переховуючи їх у приватних будинках або вивозячи власними силами, що в певній мірі стало такою собі сумною репетицією майбутніх подій.

Заморозка активної фази бойових дій на Донбасі після 2016 року та вся наступна друга половина 2010-х років принесла нові виклики, тепер книгозбірням довелось вчитись жити в умовах децентралізації. Хоча в підрозділі 1.3 вже було розглянуто юридичні аспекти реформи ОТГ, у контексті прифронтових територій ця реформа набула особливого, безпекового значення. Громади отримали можливість самостійно формувати

свою культурну політику, що стало поштовхом до процесу, якому можна дати термін “інформаційна деокупація”

В ці роки були розпочаті наступні нововведення:

- Початок проєктного оновлення фондів
- Бібліотека як мультимедійний центр громади
- Підготовка до великих випробувань

Підсумовуючи картину, період 2014–2022 років, варто визнати: попри всі труднощі та втрату контролю над частиною мережі, бібліотечна галузь на сільському рівні змогла не просто вижити, а почати процес внутрішнього очищення. Гібридна війна довела, що ідеологічна “консервація”, яка панувала раніше, є смертельно небезпечною, а майбутнє — за мобільними, технічно оснащеними та патріотично орієнтованими центрами громад. Цей досвід став тим фундаментом, який дозволив сільським бібліотекам встояти під час повномасштабного вторгнення 2022 року.

2.2. Виклики повномасштабної війни: руйнування інфраструктури та релокація фондів.

Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року безсумнівно стало найважчим випробуванням для бібліотечної галузі України за всю її сучасну історію. Сільські бібліотеки, які й до війни перебували у вразливому стані через незавершену до кінця реформу децентралізації та обмежене фінансування, опинилися під прямим ударом. Руйнування інфраструктури внаслідок бойових дій набуло системного характеру, і це поставило під загрозу не лише фізичне існування багатьох книжкових фондів, а й вгазали саме право сільських громад на доступ до культурних та інформаційних послуг. За даними Міністерства культури та інформаційної політики України, станом на кінець 2025 року пошкоджено або повністю зруйновано як мінімум 770 бібліотек, з яких абсолютна більшість є сільськими і знаходилась саме у сільській місцевості прифронтових та деокупованих територій.[18]

Для об'єктивного аналізу масштабів втрат, яких зазнала бібліотечна мережа внаслідок повномасштабного вторгнення, необхідно звернутися до показників, зафіксованих напередодні 24 лютого 2022 року. За даними статистичного збірника “Україна в цифрах” Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, станом на 01.01.2022 року сільська мережа була найбільшим сегментом публічних бібліотек, хоча вже тоді перебувала у процесі болючої оптимізації через децентралізацію. Так, на перше січня 2022 року в Україні усього налічувалось 12449 усіх бібліотек, з яких 10161 знаходились в сільській місцевості. [19]

Початок великої війни перетворив поступову трансформацію на виживання в кризовій ситуації, під час якого основними викликами стали фізичне знищення інфраструктури, пристосування до складних умов існування чи необхідність термінової релокації фондів.

Географія руйнувань стабільно корелює з лінією фронту та зонами активних бойових дій, проте навіть глибокий тил не став гарантією безпеки через систематичні ракетні обстріли та атаки дронів-камікадзе. Для систематизації викликів доцільно виділити два основні рівні фізичного пошкодження бібліотечних установ:

1. Значне або повне знищення будівлі та фондів. Ця ситуація є найбільш критичною для сільських населених пунктів Донецької, Луганської, Харківської та Херсонської областей. Внаслідок артилерійських обстрілів та авіаударів величезну кількість бібліотек було повністю зруйновано. У таких випадках втрачається не лише приміщення, а й увесь краєзнавчий доробок громади, який часто існував у єдиному екземплярі. Така доля спіткала Вовнянську сільську бібліотеку-філію що на Сумщині. Внаслідок удару російського дрона-камікадзе будівля бібліотеки була серйозно пошкоджена, було знищено 6 тисяч книг – майже весь книжковий фонд установи.[20]

2. Локальні пошкодження. Йдеться про будівлі, які зберегли конструктивну цілісність, але зазнали ударів, що значно ускладнило якщо

зовсім не унеможливило їх експлуатацію: вибиті вікна, пошкоджені дахи, відсутність опалення. Для сільської бібліотеки навіть вибите скло взимку стає смертельним викликом, адже вологість та низька температура знищують паперові фонди швидше за уламки снарядів.

3. Незначні пошкодження. Установи, що постраждали від вибухових хвиль або уламків. Хоча такі бібліотеки часто намагаються продовжувати роботу, вони стикаються з проблемою небезпечного простору, коли перебування читачів у приміщенні обмежене через загрозу обвалення конструкцій.

Особливим викликом стала ситуація на деокупованих територіях. Після звільнення сіл часто з'ясовується, що будівлі бібліотек використовувалися окупаційними військами як штаби, склади або вогневі позиції. Часто це призводило до тотального мародерства: викрадення чи знищення комп'ютерної техніки та меблів. Таким чином, навіть якщо будівля вціліла фізично, її функціональність як бібліотечної хату зводиться до нуля, вимагаючи повної реновації з чистого аркуша.

Варто наголосити, що руйнування сільської бібліотеки має значно глибші соціальні наслідки, ніж у місті. Якщо у великому центрі користувач може перейти до іншої філії, то в селі бібліотека часто є єдиним теплим та освітленим публічним простором. Її знищення призводить до культурної деградації громади та розриву соціальних зв'язків, що робить питання відновлення інфраструктури не просто будівельним, а безпековим завданням. Ось як працівники описували роль знищеної в лютому місяці 2026 року Вовнянської сільської бібліотеки: "...це була не просто книгозбірня, а важливий культурний осередок громади - місце зустрічей, спілкування та розвитку для дітей і дорослих." [20]

Вище згадані приклади фізичного руйнування приміщень часто ставили бібліотечних працівників перед складною проблемою порятунку фондів. Процес евакуації та релокації бібліотек у сільській місцевості суттєво відрізнявся від міського досвіду через логістичні складнощі що часто

характеризуються відсутністю спеціалізованого транспорту, обмеженістю паливних ресурсів та близькістю до зон ведення активних бойових дій. Нажаль вже дуже часто логістика порятунку тримається на особистій ініціативі персоналу та мешканців громад.

Варто виділити кілька ключових аспектів релокації сільських фондів:

1. Стихійна евакуація власними ресурсами. Часто через швидке просування лінії фронту або через критичне погіршення логістичних можливостей централізована евакуація стає під загрозу. В окремих випадках бібліотекарі б змушені використовувати приватні легкові автомобілі, причеми або навіть підручні засоби для вивезення найбільш цінних видань, краєзнавчих колекцій та техніки. Такий акт героїзму було проявлено працівницею бібліотеки села Солдатське, вона разом з чоловіком вивезли на власному автомобілі тисячі книжок в 2022 році. [21] Ще одним прикладом героїзму стала працівниця сільської бібліотеки Зеленопілля Любов Бондаренко. В 2023 році по власній ініціативі вона врятувала частину фонду бібліотеки, релокувавши його до Черкас.[22]
2. Бібліотекар як мультифункціональний волонтер. У кризових умовах роль бібліотекаря нажалі часто змінюється: він ставав одночасно вантажником, логістом та охоронцем. Важливим викликом став психологічний аспект, вибір того, що саме рятувати в першу чергу за обмежених можливостей. Пріоритет зазвичай надавався рідкісним виданням, документам громад та комп'ютерному обладнанню, що було критично для подальшого відновлення роботи.
3. Відновлення діяльності на новому місці. Успішна релокація завершується не просто вивезенням коробок, а відновленням сервісної функції. Існують приклади, коли сільські бібліотеки після переміщення до безпечніших регіонів або інших приміщень у межах своєї громади знову відкривали двері для читачів, стаючи центрами підтримки для інших внутрішньо переміщених осіб, як от приклад пані Любов з Зеленопілля. [22]

Релокація фондів стала не лише питанням переміщення майна, а й виявом життєстійкості інституції. З одної сторони вона довела, що бібліотека здатна функціонувати навіть за втрати основної будівлі, якщо збережено її інтелектуальний капітал та кадровий потенціал. З іншої ж сторони відсутність чітких державних протоколів евакуації для сільських закладів культури залишається одним із критичних системних викликів, який потребує уваги в найближчому майбутньому.

Досвід окупації багатьох бібліотек сільських населених пунктів яскраво продемонструвала, що бібліотека сприймається агресором не як нейтральний культурний об'єкт, а як небезпечний ідеологічний осередок. Аналіз подій на окупованих територіях дозволяє стверджувати, що нищення книжкових фондів має цілеспрямований характер і є частиною ширшої стратегії з ліквідації української ідентичності в сільських громадах. [23]

Ключові аспекти цього виклику включають:

1. Формування “розстрільних списків” літератури. На тимчасово окупованих територіях (зокрема, зафіксовано факти у Херсонській та Харківській областях) представники окупаційних адміністрацій першочергово вилучали та знищували літературу, присвячену історії України, Майданам, Революції Гідності, а також подіям АТО/ООС. [24]. Під особливий удар потрапили також підручники української мови та художня література сучасних авторів.
2. Фізичне нищення як акт утиску. У багатьох громадах бібліотечні фонди ставали об'єктами публічного нищення — книги спалювали або викидали на смітники як екстремістські. Подібна практика повертає бібліотечну галузь до найбільш трагічних сторінок історії ХХ століття, де знищення книги було прелюдією до фізичного терору. [24]
3. Заміна фондів пропагандистським контентом. У вцілілі приміщення сільських бібліотек агресор масовано завозить російську літературу, спрямовану на маніпуляцію свідомістю мешканців, особливо молоді. Таким чином, відбувається спроба асимілювати громаду та перетворити сільську бібліотеку на інструмент пропаганди.

Масштабність руйнувань, яких зазнала бібліотечна мережа все ще важко повністю оцінити, сотні знищених чи пошкоджених бібліотек, неосяжна кількість знищених фондів та аварійний стан багатьох вцілілих бібліотек. Держава на даний час не в змозі вирішити всі ці проблеми, оскільки значна частина її річного бюджету йде на фінансування армії задля боротьби з ворогом. Сумні, проте зрозумілі реалії сьогодення говорять про те, що бібліотека, а тим більше сільські бібліотеки зараз знаходяться на обмеженому фінансуванні власних територіальних громад, і у випадку знищення, пошкодження чи серйозного дефіциту фінансування установи її шанси на відбудову чи додаткове фінансування є невеликими.

І тут на сцену виходить міжнародна спільнота, яка після початку вторгнення відкликнулася на заклик України про допомогу, і не лише військову. Завдяки залученню міжнародної підтримки багато сільських громад, які зіткнулись з обстрілами або безпосередньо з фактом бойових дій на їх території отримали безцінну фінансову чи технічну допомогу, яка стала чи не єдиним інструментом фізичного відновлення та інтелектуального оновлення бібліотек. У межах міжнародної солідарності можна виділити кілька найбільш поширених напрямів підтримки:

1. Технічне оснащення. Через систематичні атаки на енергетичну інфраструктуру та відключення електроенергії критичною важливою стала передача генераторів, систем Starlink, портативних зарядних станцій, теплових гармат та бойлерів. Частина цієї допомоги спрямовується для допомоги сільських громадам та саме для сільських бібліотек. Ці жести підтримки значно укріпили енергетичну незалежність книгозбірень.[25]
2. Ремонт, архітектурне відновлення та модульні рішення. Світова спільнота долучається до розробки проєктів відновлення зруйнованих об'єктів культури. Використання модульних конструкцій або закордонне фінансування капітальних ремонтів дає змогу громадам повернути бібліотечні послуги у найкоротші терміни після деокупації. Наприклад так пощастило бібліотеці села Солдатське Тростянецької громади, яку завдяки

фінансуванню німецьких спонсорів повністю перевтілили її. Дякуючи німецьким спонсорам в бібліотеці з'явилися: Мультимедійна дошка, кінозал, комп'ютери, та багато свіжих книг. [21]

Підсумовуючи, зараз впевнено можна сказати, що з початком повномасштабного вторгнення Україна відчула відчутну підтримку з боку світової спільноти. Велика кількість країн Європи та світу долучилися до порятунку української культури як на фінансовому, так і на ресурсному рівнях. Можна не перелічувати кожен окрему державу чи міжнародну організацію, бо масштаби допомоги - від передачі великих партій техніки до невеликих приватних книжкових пожертв свідчать про справжню солідарність та згуртованість світу перед обличчям війни. Така щира підтримка міжнародних партнерів не лише допомагає сільським бібліотекам виживати фізично, а й виступає символом приналежності України до єдиного європейського культурного простору. У подальшому саме ця міжнародна кооперація має стати основою для реалізації моделей модернізації та відновлення.

2.3. Боротьба за збереження фонду: цифровізація локальної спадщини та оновлення бібліотечних ресурсів.

В умовах екзистенційної загрози українській культурі, питання збереження бібліотечних фондів набуває статусу національної безпеки. Сільська бібліотека в цьому контексті постає як унікальний об'єкт збереження національної пам'яті, де накопичено пласти локальної історії, які часто існують в єдиному екземплярі. Як зазначається у дослідженні, сільська бібліотека в сучасних умовах виступає не просто як пункт книговидачі, а як стратегічний осередок збереження національної ідентичності. Вона є фактично єдиною інституцією в межах громади, яка цілеспрямовано акумулює та зберігає документальні свідчення про історію власного населеного пункту, видатних особистостей та знакові події минулого.

Особливу цінність у структурі фондів мають краєзнавчі матеріали, які відображають специфіку розвитку конкретного регіону. Однак, ретроспективний аналіз свідчить, що тривале перебування бібліотек на залишковому принципі фінансування призвело до системної деградації матеріально-технічної бази для збереження цих фондів.[7 с. 101.] Успадкована від радянської системи інфраструктура часто не відповідає вимогам безпеки, що призводило до фізичного псування паперових носіїв.

Не можна виділити одну єдину причину чому бібліотеки в першу чергу опинились у такій скрутній ситуації, як вже зазначалось вище, на цей занепад вплинула як складна економічна ситуація в молодій країні, так і зниження популярності цих установ через відтік населення з сіл. Зниження фінансування першочергово вдарило по спроможності бібліотек оновлювати власні фонди, особливо погана ситуація стала з отриманням нових бестселерів, які було просто ні за що купити. Таку гостру проблему висвітлює відносно недавній репортаж телеканалу "Суспільне Черкаси". В їх сюжеті від 6 квітня 2023 року висвітлюється сумний стан художніх фондів бібліотеки села Мехедівка що на Черкащині. В цій бібліотеці була проведена дерусифікація, в результаті якої радянські та російські книги прибрали з полиць закладу, проте через те, що нова література до бібліотеки майже не надходить, за винятком певної кількості краєзнавчих книг, на момент репортажу полиці бібліотеки фактично лишались порожніми. Проте жителі села люблять читати, і сподіваються що бібліотека все ж колись отримає сучасні бестселери.[26]

Окремим, а часто і вирішальним фактором привабливості сільської бібліотеки для громади була і залишається такою наявність актуальної періодики.[7, С. 172] В ці часи доступ до телебачення був обмеженим, а домашній інтернет був практично відсутнім, тоді саме свіжі випуски газет та журналів виступали головним "магнітом" для відвідувачів. Для мешканців села бібліотека була не лише книгосховищем, а безкоштовним джерелом оперативної інформації. Можливість ознайомитися з районною чи

всеукраїнською пресою без необхідності оформлювати індивідуальну передплату підтримувала стабільний потік користувачів навіть тоді, коли загальний інтерес до книжкового фонду починав згасати. Бібліотека, яка втрачала можливість запропонувати читачеві свіжу газету, фактично втрачала статус інформаційного центру села. Це створювало негативний ефект: відсутність нових журналів відштовхувала найбільш активну частину дорослого населення, що з часом призводило до спаду популярності установи.[7, С. 165] Таким чином, саме періодика тривалий час виконувала роль базового сервісу, що забезпечував соціальну інтеграцію сільських мешканців у загальнодержавний інформаційний простір.

З погляду управління мережею, питання комплектування пресою було індикатором спроможності місцевої влади підтримувати бібліотеку. В умовах хронічного недофінансування бібліотекарі часто вдавалися до волонтерських методів: збору старих номерів у знайомих чи організації "читацьких куточків" з подарованих видань. Проте без системної підтримки з боку бюджету, яка б гарантувала регулярну доставку свіжих накладів, бібліотеки поступово втратили свою конкурентну перевагу перед поштовими відділеннями чи ринками, а пізніше – з Мережею Інтернет. В кінці це стало однією з причин системної кризи сільської бібліотечної мережі до моменту початку активної цифровізації.

На сучасному етапі, в умовах повномасштабного вторгнення, ці ризики масштабувалися. Ставши цілю ворога, бібліотеки не лише страждають від обстрілів, тут можна згадати підрив ворогом дамби Каховської ГЕС, в результаті "техногенна катастрофа призвела до того, що назавжди знищені або понівечені 10 бібліотек та 5 музеїв Херсонщини, частина з яких розташовані на тимчасово окупованій території"[27]. Окремим сегментом, що потребує негайної уваги в межах боротьби за збереження фонду, є рідкісні та цінні видання. Брак належних умов зберігання у поєднанні з воєнною загрозою ставить під питання майбутнє локальної спадщини.

Саме тому цифровізація стає безальтернативним інструментом захисту інформації. Процес оцифрування дозволяє вирішити дві ключові проблеми одночасно:

1. Створення страхових копій: Забезпечення цілісності інформації навіть у разі фізичного пошкодження будівлі бібліотеки.
2. Демократизація доступу: Рідкісні видання стають доступними широкому колу дослідників без ризику пошкодження оригіналу.

Проте українські реалії показують нам наступну ситуацію - оновлення бібліотечних ресурсів у сільській місцевості сьогодні відбувається доволі сповільнено, пришвидшити цей процес могла б інтеграція цифрових технологій, проте рівень цифровізації сільських бібліотек зараз залишається доволі низьких навіть попри наявність в багатьох з них комп'ютерів. Оригінальним варіантом вирішення цієї проблеми могло б стати масовий запуск цифрових архівів локальної пам'яті, ці архіви дозволили б бібліотеці вийти за межі обслуговування лише фізичних відвідувачів, за умови компетентної інтеграції архівів локальної пам'яті бібліотеки могли б перетворитись на віртуальний депозитарій громади. Такий депозитарій міг би використовуватись і доповнюватись громадою, а також бути доступним онлайн через інтернет. Проте реалізація таких проєктів вимагає не лише технічного оснащення, а й координації зусиль бібліотечних працівників, місцевої влади та волонтерських спільнот, що в свою чергу стоїть головним викликом для кадрової стійкості галузі. Тому багато бібліотек все ще покладаються на благодійні ініціативи та просто подарунки громадян. Проведенням таких благодійних проєктів займалась наприклад фундація Дарини Жолдак, сама Дарина була відомим арт-критиком та мистецтвознавцем, в 2012-2015 роках вона проводила власні благодійні проєкти, останній з яких називався "Сто тисяч книжок для сільських бібліотек". Зібрані в період дії проєкту книги були відправлені в більш ніж сотню бібліотек в сільській місцевості.[28]

Цінність теперішніх сільських фондів часто лежить в їх жанровій специфіці. Іноді сільська бібліотека отримує примірник, який існує в єдиному екземплярі, така література може представляти собою локальні краєзнавчі роботи, документацію місцевих товариств, написані від руки місцевим жителем праці чи щоденними, або у надзвичайно рідкістих випадках в бібліотеці знаходять, або до неї приносять літературу раннього радянського або дорадянського періоду. Н. М. Кушнарєнко підкреслює фундаментальну роль цього напрямку: Бібліотечне краєзнавство складається не тільки зі збирання документів, а й забезпечення їх вічного зберігання як невід'ємної складової частини документальної спадщини України.[6]

Варто також наголосити, що в контексті сільських книгозбірень поняття національної пам'яті та збереження культурної спадщини набуває специфічного значення. Попри мізерну кількість стародруків чи рідкісних видань минулих періодів, сільські книгозбірні іноді володіють унікальними примірниками локальної краєзнавчої літератури, рукописними хроніками історій громад, зафіксованими спогадами очевидців історичних подій та працями місцевих дослідників. Доклавши зусиль до захисту цього пласту документів від сучасних загроз дозволить зібрати автентичний історичний шлях конкретного регіону. Проте через "інформаційну невидимість" та відсутність системного оцифрування, ця унікальна краєзнавча література перебуває під загрозою фізичного пошкодження, і можна точно сказати що з кожним днем шанс на порятунок цієї інформації зменшується.

Однак, стан збереження таких дійсно унікальних книг у сільській місцевості дуже часто в теперішніх реаліях є критичним. Більшість сільських книгозбірень мають приміщення, які не пристосовані для тривалого зберігання паперових носіїв, в них відсутній стабільний температурно-вологовий режим і неналежна вентиляція часто призводить до біологічного та хімічного руйнування цінних матеріалів. З початку 2022 року ситуація значно погіршилась внаслідок енергетичної кризи та регулярних блекаутів, які серйозно ускладнили задачу контролю мікроклімату в сховищах.

Хоча проблема аварійності приміщень сільських бібліотек надзвичайно поширена, це не означає що працівникам залишається ніщо інше як лише чекати поки в бібліотеки провалиться дах чи згниють полиці, у випадках коли брак фінансування вже викликає аварійність установи, або знижує ефективність її функціонування на допомогу може приходити місцеве населення. Проте іноді бібліотекам все-таки щастить і їх відновлюють за кошти громади чи держави напряму, так наприклад сталося з Путрівською сільською бібліотекою в Київській області, приміщення якої довгий час знаходилося в аварійному стані, проте 14 квітня 2026 року, після капітального ремонту бібліотека знову відкрила свої двері для відвідувачів. Зараз в бібліотеці проходять заходи з читання в компанії.[29]

Згідно з фаховими нормативами, які висвітлені у підручнику “Бібліотечні фонди” (Н. Кушнарєнко, А. Соляник, Т. Костирко), будь-яке відхилення від параметрів зберігання запускає незворотні процеси старіння паперу. У сільських реаліях, де цінна книга може роками знаходитися у зараженому грибок приміщенні, або піддаватися впливу прямих сонячних променів, фізичне виживання документа стає під загрозою. Ця проблема показує, необхідність якомога швидшого впровадження технологій діджиталізації, в свою чергу оцифрування є єдиним дієвим способом консервації інформаційного наповнення рідкісних видань, що дозволить перманентно зберегти раритетні матеріали, навіть якщо їх фізична форма є пошкодженою.

Першою проблемою, яка виникає на шляху до збереження рідкісних видань у сільських бібліотеках є їхня “інформаційна невидимість”. Велика кількість цінних документів залишається неідентифікованою через відсутність фахової наукової обробки. Книга, яка не зафіксована у відповідному каталозі з детальним описом її особливостей (маргіналії, екслібриси, тип паперу), фактично є невидимою.

Методологічне підґрунтя для вирішення цієї проблеми пропонує сучасне бібліографознавство. Марина Женченко у своєму посібнику виражає

наступну думку: Загальна та спеціальна бібліографія виступає тим інструментарієм, що дозволяє не лише облікувати документ, а й розкрити його унікальні ознаки, перетворюючи фізичний об'єкт на джерело наукової інформації через систему бібліографічних посібників та баз даних [30]. Для сільської бібліотеки це означає необхідність проведення повної інвентаризації фондів із залученням фахівців, здатних виокремити стародруки та рідкісні видання з-поміж загального масиву літератури. Лише після створення якісного бібліографічного опису можна переходити до створення цифрової копії.

В сучасних реаліях, коли на повсякденне життя населення впливають бойові дії, які загрожують руйнації чи пошкодженню будівель бібліотек навіть в західних регіонах саме оцифрування та діджиталізація є найкращою стратегією виживання культурної спадщини. Нажаль, зараз практика оцифрування сільських фондів є малопоширеною і великою мірою представляє стихійний характер.

Підхід до оцифрування документів у сільській місцевості відрізняється від аналогічного підходу в містах, наприклад в сільській місцевості процес оцифрування виграє від наявності транспорту, який би міг перевозити техніку для виконання сканів. В містах цей підхід би виглядав інакше, оскільки ефективність взаємодії між двома установами в одному місті не настільки сильно страждає у разі відсутності власного транспорту.

Тут доцільно втілити в життя архівознавчий підхід, існуючий за кордоном. Він передбачає створення “цифрових страхових фондів”. Це буквально означає виготовлення якісних копій документів скануючи їх сторінка за сторінкою. Після сканування цифрові копії зберігаються на віддалених серверах, що сильно збільшує шанси на виживання інформації навіть у випадку якщо фізичний документ буде втрачено.

В ідеалі специфіка сільських книгозбірень потребує впровадження моделі “мобільних центрів оцифрування”, така модель працює завдяки створенню регіональних груп фахівців, техніка яких оснащена сканерами. За

умови грамотної реалізації ці групи зможуть здійснювати оцифрування фондів безпосередньо в місцях їхнього зберігання, без необхідності здійснення ризикованого транспортування документів. Однак тут знову виникає проблема недофінансування, реалії показують наступну картину, в Україні такої практики майже немає, пошук будь-яких задокументованих згадок такої діяльності чи то державних проєктів, чи приватних не дав жодного результату. Хіба що в Україні проводяться етнографічні та культурні експедиції, але вони зазвичай ставлять на меті інші задачі.

Одним із небагатьох задокументованих прикладів успішної цифрової трансформації на рівні громади є досвід бібліотеки села Машів на Волині. Тут процес оновлення фонду було реалізовано через автоматизацію та переведення обліку в цифровий формат. Наприклад, бібліотека впровадила систему штрих-кодування кожної одиниці зберігання та створення електронного каталогу, що дозволило не просто оптимізувати обслуговування, а ще й провести повну цифрову інвентаризацію наявних ресурсів.[31]

Нажаль, хоча цей випадок варто вважати поодиноким, він все-таки демонструє, що цифровізація в сільській місцевості є абсолютно реальною для масового введення. Іншим успішним прикладом є Княгининівська бібліотека, в якій традиційні паперові формуляри були замінені на електронні квитки зі штрих-кодами, це було зроблено для того, щоб інтегрувати сільську книгозбірню в сучасний інформаційний простір. На додачу такий підхід забезпечує вчасний контроль за рухом книжкового фонду та є першим необхідним етапом перед повноцінним створенням цифрових страхових копій рідкісних та цінних видань.

Досвід волинської громади підтверджує, навіть у випадку обмеженого фінансування сільська бібліотека здатна подолати технологічний розрив між Україною і країнами Європи. Хоча цей приклад стосується переважно операційного менеджменту та електронного каталогу, він в змозі закласти фундамент для подальшого оцифрування локальної спадщини громади.

Випадок бібліотеки села Машів доводить, що за наявності фінансування та ініціативи громади бібліотека перестає бути статичним складом літератури, перетворюючись в короткий часовий проміжок на автоматизований інформаційний вузол.

Проте все ж для більшості сільських бібліотек такий сценарій залишається малоімовірним через хронічний брак фінансування та фахових кадрів на місцях. У цьому випадку важливим є не лише локальне збереження, а й включення цифрових копій до загальнонаціональної системи страхових фондів документації. Створення таких фондів дозволяє акумулювати оцифровані матеріали на серверах, що гарантує їх фізичне збереження та, одночасно забезпечує відкритий доступ до них через єдину мережу.

Така інтеграція дозволяє локальній спадщині вийти за межі однієї громади, стаючи частиною глобального інформаційного простору.

Мова йде такі проекти, як-от Електронна бібліотека “Культура України”. На додачу це нам дозволить стерти межу між провінційним та столичним фондом, відкриваючи доступ населенню до унікальних сільських раритетів дослідникам з усього світу.

Ще одним прикладом онлайн-платформи є заснована у 2017 році “Цифрова бібліотека “КІІВ”, яка збирає та викладає у вільний доступ раритетні тексти та рідкісні краєзнавчі видання. З 2018 року проєкт підпорядковується Публічна бібліотека імені Лесі України. Не буде перебільшенням сказати, що цей проєкт став порятунком для багатьох старих текстів. Це не лише відкриває доступ до них усім охочим, а також гарантує, що цінна інформація збережеться навіть у разі фізичного пошкодження оригіналів[32].

На жаль, такі проекти часто є єдиним шансом для сільських фондів бути оцифрованими, оскільки на даний момент можливості окремих сільських установ по оцифруванню власних книгосховищ і окремих екземплярів фактично є нульовими. Пояснити це можна тим, що у середньої сільської книгозбірні на даний момент немає ресурсів ні на придбання

сканерів, ні на навчання персоналу. Проте варто усвідомлювати, що цифровізація не є заміною паперовій книзі, скоріше вона є страховим полісом для фондів установи.

Збереження рідкісних видань у сільських бібліотеках України постає перед нами як серйозний виклик, який відразу зачіпає галузь бібліотекознавства, архівознавства та сучасних ІТ-технологій. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що без термінової державної програми з ідентифікації та оцифрування цих фондів, Україна ризикує назавжди втратити значний пласт своєї культурної та інтелектуальної історії, що зберігається в глибинці.

2.4. Сільська бібліотека як хаб надання цифрових послуг.

Сучасний етап розвитку українського суспільства двадцятих років характеризується стрімкою цифровізацією всіх сфер життєдіяльності, від отримання державних довідок до спілкування у месенджерах.

Власне Україна стала однією з перших країн, яка серйозно взялась за розробку і впровадження моделі на манер "Держава як сервіс" (G2C - Government-to-Citizen), пріоритетом якої є зручність взаємодії громадянина з державними інституціями. Тобто ця модель має на меті переведення всіх адміністративних послуг в онлайн-формат та забезпечення максимальної доступності електронних сервісів для кожного громадянина.[33] Початок активної фази цифрової трансформації публічного сектору в Україні можна датувати 2019 роком, із заснуванням Міністерства цифрової трансформації та проголошенням стратегії "Держава у смартфоні". Цей курс був зумовлений необхідністю радикального спрощення взаємодії громадянина з державним апаратом, подоланням бюрократичних бар'єрів та корупційних ризиків.

Проте для сільської місцевості залишається актуальною проблема "цифрового розриву" (digital divide): нерівномірний доступ до якісного інтернету, брак сучасної техніки в домогосподарствах та низький рівень

цифрової грамотності серед населення старшого віку.[34] У таких умовах сільська бібліотеці часто доводиться виконувати задачі цифрового хабу.

Трансформація бібліотек у центри цифрових послуг не є простою зміною вивіски, а радше реакцією на реальний запит мешканців громади. Для багатьох жителів села бібліотека стає тим місцем, де вони можуть отримати допомогу, яка раніше вимагала поїздки до районного чи обласного центру. Мова йде про перехід від пасивної видачі літератури до активної сервісної моделі, де бібліотекар виступає в ролі цифрового амбасадора та консультанта.

Одним із найбільш потрібних практичних втілень цієї концепції стала інтеграція бібліотечних послуг із державними екосистемами, насамперед платформою “Дія”. Оскільки Україна продовжує розвиток “держави в смартфоні”, розширюючи її послуги, а в селах немає ЦНАПів, тобто державної установи, в яку можна було б фізично прийти, бібліотека в селі бере на себе функцію вікна доступу до зазначеного е-уряду для тих категорій громадян, які не мають власних гаджетів або навичок роботи з ними.

Рис. 2.1 Частина доступних послуг в мобільному застосунку “ДІЯ”

Функціонал сільської бібліотеки в цьому напрямі значно ширший за надання доступу до комп'ютера з Інтернетом. Кваліфікований бібліотекар здатен виконувати роль ланки у процесі який можна назвати “цифровий супровід” громадянина. Ця роль включає часто складні для пересічного користувача похилого віку процедури:

- Реєстрацію статусу внутрішньо переміщеної особи (ВПО).
- Подання заявок на отримання державної допомоги.
- Генерацію електронних довідок про доходи чи несудимість.
- Запис до лікаря через систему e-Health.
- Та інші послуги.

Загрози сьогодення лише збільшують важливість даних послуг, на додачу наявність їх в одному додатку значно полегшує їх оформлення. Для сільської місцевості, в якій електронний запис до лікаря у районній лікарні часто обов'язковий для отримання медичної допомоги, наведені вище послуги взагалі стають незамінними, але технічні навички пацієнтів старшого віку часто не дозволяють зробити це самим. Варто також додати, що автор кваліфікаційної роботи отримав власний досвід користування послугами бібліотекаря для реєстрації статусу ВПО у 2022 році.

Допомога населенню звичайно значно навантажує роботу працівника книгозбірні, йому доводиться не лише виконувати свою пряму роботу, а на додачу ще й опановувати роль цифрового помічника або консультанта з е-урядування.

Варто також згадати державний вектор розвитку згаданої моделі, цей проєкт називається “Дія.Освіта”. У межах нього сільські книгозбірні по всій країні почали офіційно набувати статусу хабів цифрової освіти. Прикладом однієї такої книгозбірні стала бібліотека села Довге Львівської області. В кінці 2025го року там відкрився хаб цифрової освіти, з тим мешканці Довгого та навколишніх сіл отримали доступ до наступних послуг:

- Консультації з цифрової грамотності, тобто допомога в створенні електронної пошти, роботі з гаджетами, за стосунками , соцмережами.

- Навчання користуванню державними онлайн-сервісами такими як портал “Дія”, е-підпис, онлайн-документи, реєстрацією послуг.
- Доступ до освітніх онлайн-курсів від національної платформи “Дія.Цифрова освіта” та інших партнерів. [35]

Організація та втілення цього проєкту були можливими завдяки ініціативі “Бібліотеки розвивають цифрову грамотність задля посилення стійкості громад та відновлення”. Дана ініціатива реалізує Всеукраїнська громадська організація (ВГО) Українська бібліотечна асоціація за підтримки Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні та завдяки фінансуванню Швеції. Партнером проєкту є Міністерство цифрової трансформації України.

Зараз гостро стоїть проблема необхідності системного оновлення матеріально-технічної бази. Хоча для користування вище зазначеним сервісом “Дія” достатньо лише смартфона та точки доступу інтернету, Все ж без наявності хоча б бюджетної комп’ютерної техніки в установі можливості допомогти відвідувачам навіть у найбільш кваліфікованого працівника дещо обмежуються.

В рамках проєкту “Дія. Цифрова Освіта” докладається зусиль з наповнення сільських книгозбірень так потрібною електронікою, так, наприклад в липні 2021го року в рамках вище зазначеного проєкту було передано 6 комп’ютерів Ювілейній територіальній громаді, які в подальшому були розподілені по трьох бібліотеках громади. [36]

Реалізація таких проєктів, як на Львівщині або у Ювілейній громаді, демонструє, що успіх цифровізації села напряму залежить від технічного оснащення бібліотек, проте одночасно підкреслює одиничність таких трансформацій, які реалізуються більшою мірою завдяки залученню фінансування з-за кордону. Саме тому, попри успішні приклади відкриття хабів, гострою залишається проблема нерівномірності технічного забезпечення. Поки в одиничних випадках певні бібліотеки отримують нове обладнання, значно більше книгозбірень змушені працювати на застарілій техніці, що значно ускладнює роботу з важкими державними реєстрами. Цю

проблему добре описав директор департаменту культури, туризму, національностей та релігій Запорізької ОДА станом на вересень 2021 року. “... Сьогодні з 349 сільських бібліотек лише 92 - з комп’ютерами, тому для нашої області це дуже важлива та своєчасна допомога. Ще 150 сільських бібліотек будуть облаштовані не тільки комп’ютерами, а й повноцінними робочими місцями, оскільки ми отримали також 150 комп’ютерних столів.”[37]

Висновки до розділу 2

Підсумовуючи другий розділ, варто констатувати, що період з 2014 по 2025 роки став для сільських бібліотек України часом безпрецедентних випробувань, які змусили систему кардинально трансформуватися. Якщо досвід АТО/ООС став етапом адаптації до гібридних загроз та перших кроків у цифровізації послуг, то повномасштабне вторгнення 2022 року поставило під загрозу саме фізичне існування мережі. Аналіз втрат демонструє, що сільська бібліотека сьогодні є не просто книгосховищем, а об’єкт безпекового та ідеологічного протистояння. Попри руйнування та евакуацію сотень книгозбірень галузь продемонструвала стійкість завдяки героїзму персоналу, міжнародній підтримці та новим соціальним ролям таким як волонтерство, створення цифрових хабів та адаптацію до вимог сучасності які бібліотеки опанували в умовах війни.

Розділ 3. Майбутнє сільських бібліотек в Україні, світові тренди та перспективні моделі розвитку сільських бібліотек у післявоєнний період.

3.1. Зарубіжний досвід модернізації бібліотечних мереж.

Повномасштабна війна застала Україну фактично на початковому етапі структурної трансформації бібліотечної мережі. Попри певні успіхи децентралізації, більшість сільських установ залишаються у стані технологічного та концептуального відставання від світових стандартів. Спричинена бойовими діями криза лише підсвітила існуючу проблему - бібліотека в селі часто сприймається як пасивне книгосховище, тоді як світова практика вже давно орієнтується на створення активних громадських центрів.

В умовах дефіциту ресурсів та потреби у швидкому відновленні, для України критично важливо не “вигадувати велосипед”, а адаптувати вже існуючі підходи країн, які встигли пройти шлях модернізації в умовах економічних криз, бойових дій на їх території або радикальних цифрових реформ. Нижче наведено найцікавіші інновації передових країн Європи та світу:

У країнах Північної Європи, зокрема у Норвегії, Швеції та Фінляндії бібліотека давно вийшла за межі суто книжкової інституції. Тут вже давно було реалізовано концепцію Third Place (“Третє місце”) — нейтрального простору для спілкування, який не є ні домом, ні роботою. [38]

Для сільської місцевості цих країн характерним є впровадження “Бібліобусів 2.0”. Це не просто вантажівки з полицями, а автономні мобільні хаби, оснащені супутниковим інтернетом, зонами для коворкінгу та цифровим обладнанням. Такий досвід є особливо цінним для українських громад, де стаціонарні будівлі бібліотек були зруйновані або потребують капітального ремонту: мобільна бібліотека дозволяє забезпечити сервіс без прив'язки до стін.[39]

І хоча за останні 20 років Автобуси-бібліотеки почали дещо поступатись поширенню у віддалених регіонах Мережі інтернет, досвід фінської Лапландії демонструє, що роль “бібліобуса” виходить далеко за межі простої доставки літератури. У віддалених арктичних регіонах, де відстань до найближчого магазину чи школи може вимірюватися годинами шляху, мобільна бібліотека стає чи не єдиною точкою живого людського контакту та соціальної стабільності. Як зазначається у репортажі Al Jazeera, для мешканців малих поселень приїзд бібліотечного автобуса є не тільки можливістю оновити читацький раціон, а й є критично важливим елементом подолання підступної соціальної ізоляції. В такій моделі бібліотекар бере на себе роль “слухача” та модератора громади[39].

Особливістю скандинавського підходу також є транскордонна співпраця: наприклад, спільні мобільні бібліотеки обслуговують мешканців прикордоння Фінляндії, Швеції та Норвегії одночасно. Їхня кооперація доводить ідею бібліотеки як універсального гуманітарного сервісу, що не обмежений бюрократичними чи географічними кордонами.

Досвід країн Балтії і безпосередньо Естонії це приклад успішного введення моделі, концепція якої припускає становлення бібліотеки головним провідником громадянина у цифрову державу. В естонських селах бібліотека виконує роль фізичної точки доступу до всіх державних послуг.

Особливої уваги заслуговує запуск загальнонаціональної платформи **MIRKO**, про яку детально звітує Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (IFLA). MIRKO представляє втіленням ідеї "бібліотеки без стін", ця платформа дозволяє користувачеві з найвіддаленішого села замовити видання з будь-якої бібліотеки Естонії з доставкою у найближчий поштомаат. Система Mirko базується на єдиній інформаційно-каталоговій структурі, яка має назву система **RIKS**. Вона об'єднує фонди в спільний цифровий реєстр. Можна зробити висновок, що цифровізація в Естонії не обмежилася створенням сайтів бібліотек, а перетворила бібліотечну мережу на сучасний сервіс логістики літератури, в якій фізична віддаленість читача

від великих книгосховищ більше не є перешкодою для доступу до інформації [40].

Майже всі війни сильно б'ють по бібліотечній галузі, а бібліотечна мережа стає однією з найперших цілей для знищення культурної ідентичності народів. Досвід Хорватії періоду війни 1991–1995 рр. демонструє, що. Згідно з дослідженнями, опублікованими у фахових виданнях, хорватські бібліотекарі зіткнулися з катастрофічними втратами, за період бойових дій були зруйновані сотні будівель та сотні тисяч томів були втрачені, серед яких значна кількість рідкісних та історичних видань. Проте саме цей досвід “хроніки втрат” змусив бібліотечну спільноту країни розробити унікальні протоколи швидкого реагування, які включали невідкладну евакуацію фондів та створення мобільних пунктів доступу до інформації для внутрішньо переміщених осіб.[41]

Окремим аспектом хорватського досвіду стало впровадження програм "цифрового кураторства" у сільській місцевості. Після війни бібліотеки виступили помічниками у процесі оцифрування вцілілих сімейних архівів та створення цифрових карт пам'яті громад. Такий підхід дозволив бібліотекам трансформуватися у комунікаційні майданчики, які здатні допомагати зі збереженням локальної історії.

Варто також згадати про досвід адаптації хорватських сільських бібліотек до виконання ролі центрів психосоціальної підтримки. Завдяки впровадженню програм бібліотерапії та організацію спільних просторів для громад, бібліотеки у повоєнний час відігравали роль центрів соціалізації, ця функція позитивно вплинула на відновлення зв'язків в зруйнованих війною селах. На додачу, цей досвід висвітлив значення міжнародної підтримки, так відновлення багатьох сільських книгозбірень стало можливим завдяки прямим партнерствам з іноземними бібліотечними асоціаціями або волонтерськими фондами. Для сучасної України це є вагомим аргументом на користь розвитку зв'язків між українськими громадами та європейськими інституціями як ліквідну стратегію повоєнної відбудови.[41]

Ізраїльський досвід функціонування бібліотек в умовах постійних безпекових загроз фокусується на двох напрямках: фізичній захищеності та технологічній автономії. Регіональні бібліотеки в Ізраїлі часто проектуються як багатофункціональні об'єкти-укриття, здатні забезпечити автономну роботу під час криз (наявність захищених серверів, систем фільтрації повітря та альтернативних джерел енергії).

Технологічно Ізраїль робить ставку на автоматизацію та самообслуговування. Впровадження інтелектуальних систем видачі дозволяє бібліотекам функціонувати навіть у періоди гострого браку персоналу або обмеженого доступу до приміщень. Окрім цього, ізраїльські бібліотеки активно впроваджують мобільні додатки для управління ресурсами, що дозволяє користувачеві залишатися на зв'язку з фондом навіть під час перебування в укритті.

Прикладом успішного пристосування до військових загроз є бібліотеки міста Сдерот, наприклад Муніципальна бібліотека Сдерота (ספריה עירונית סדרות). Вони демонструють гнучкість у менших громадських центрах. Через постійну загрозу обстрілів, медіатеки Сдероту інтегрують броньовані кімнати (мамад), які у мирний час слугують ігровими зонами або читальними залами [42].

3.2. Стратегічні напрями довгострокового розвитку для українських установ (модернізація та цифрова трансформація сільських бібліотек)

Майбутнє сільської бібліотеки в післявоєнний період вбачається у відході від вузькоспеціалізованої ролі книгосховища на користь створення мультифункціональної установи. Така модель передбачає переосмислення традиційних функцій сільського клубу на якісно новому, технологічному та безпековому рівні. Основною метою такої трансформації є створення точки збору громади, де соціальний елемент є первинним, а бібліотечний фонд представляє собою інтегровану частину ширшого сервісного простору.

Впровадження інновацій в українських книгозбірнях не повинно бути сліпим копіюванням закордонних підходів. Згадуючи озвучені раніше сучасні виклики, а саме: відсутність стабільного фінансування, руйнування інфраструктури та кадровий голод, можна прийти до висновку, що майбутня українська стратегія розвитку має бути максимально адаптивною до таких ситуацій. Якщо підрозділ 3.3. буде присвячено найбільш ефективним і критичним рішенням, які варто було ввести ще учора для стабілізації і виживання сілких установ, то в цьому підрозділі буде виділено довгострокові інноваційні вектори, які дозволять сільській бібліотеці стати сучасною установою в майбутньому та наздогнати аналогічні установи Європи по ефективності.

1. Цифрова інтеграція та “Бібліотека в смартфоні”

Базуючись на розглянутому в попередньому підрозділі досвіді Естонії, пропонується відійти від моделі ізольованих сільських книгозбірень. Головним напрямом має стати впровадження єдиного електронного квитка, інтегрованого в застосунок “Дія”. Це дозволить стерти межу між містом і селом, тобто житель невеликої громади повинен мати можливість замовити книгу з фондів обласної бібліотеки через свій смартфон. За задумкою це перетворить сільську бібліотеку на логістичний хаб, у якому фізична відсутність дорогого видання на полиці компенсується швидким цифровим доступом до національних ресурсів.

2. Мобільність як альтернатива будівлям

Спираючись на скандинавський досвід “Бібліобусів 2.0”, для України можна запропонувати подібну ідею.. Власне не вірно заявляти що цей досвід для України є невідомим, в підрозділі 2.3. вже було розглянуто деякі з українських аналогів бібліотбусів, проте ця інновація згадується тут не просто так, все-ж український досвід залучення бібліотек-автобусів по це день залишається значно менш поширеним ніж, скажімо, в скандинавських країнах, чи країнах західної Європи в цілому. І попри деяку критику цього проєкту можна точно сказати, що для України буде перспективним перехід

до мобільних форм обслуговування, особливо в громадах, книжкові філії яких були зруйновані або не функціонують достатньо ефективно. Замість витрачання коштів на поспішну відбудову з нуля десятків бібліотек у кожному маленькому селі, раціональніше інвестувати в кілька сучасних автобусів-бібліотек на рівні ОТГ. Такий фургон, оснащений терміналом Starlink та цифровою зоною, зможе обслуговувати 5-7 населених пунктів за графіком, забезпечуючи при цьому набагато вищий рівень сервісу, ніж стара сільська бібліотека. Проте тут знову варто наголосити, що бібілобус не покликаний повністю замінити сільську філію, автобус краще сприймати як тимчасову чи додаткову опцію.

Хоча в Україні вже існують окремі проекти бібілобусів такі як проект “Буксінь”[43] все ж перед тим, як фінансувати схожі ініціативи з державного бюджету, спершу доцільно провести тестування і зробити висновки, наскільки автобус-бібліотека Скандинавського типу проявить себе в українських реаліях.

Існування таких ініціатив як “Буксінь” захищає ідею бібліотеки як універсального гуманітарного сервісу, який не є обмеженим бюрократичними чи географічними кордонами. Для України цей досвід може стати прототипом для створення міжгромадських мобільних центрів, які будуть курсувати між кількома селами, компенсуючи відсутність стаціонарних культурних установ. В коротку їх робота буде забезпечувати достатньо рівний доступ до інформації навіть у найбільш важкодоступних точках. За цією задумкою мобільна бібліотека виступає стратегічним інструментом підтримки життєдіяльності та ментального здоров'я населення громад.

3. Автоматизація та системи самообслуговування

Спираючись на ізраїльський досвід підтримки життєздатності бібліотек пропонується впровадження технології радіочастотної ідентифікації (Radio Frequency IDentification, RFID). Суть цієї інновації полягає у використанні спеціальних мікрочипів, які наклеюються на кожне видання та містять у собі

всю необхідну інформацію про книгу. Це дозволяє повністю автоматизувати процес видачі та повернення літератури за допомогою терміналів самообслуговування.

Для українських сільських бібліотек це рішення може вирішити кілька проблем одночасно. По-перше, у більшості сіл працює лише один бібліотекар, який часто змушений поєднувати основну роботу з волонтерською діяльністю або роботою в органах місцевого самоврядування. Система RFID дозволяє користувачу самостійно замовити книгу та зафіксувати її на своєму електронному квитку, навіть якщо працівник відсутній або зайнятий іншим відвідувачем.[44]

По-друге, це значно спрощує інвентаризацію фонду: замість перерахунку кожної книжки вручну, бібліотекар може просто провести сканером вздовж полиці. Таким чином, правильно введена автоматизація не призведе до витіснення людини машиною. Автоматизація процесів сільської бібліотеки зможе вивільнити час фахівця для культурних проєктів, консультацій та комунікації з громадою.

4. Впровадження технологій VR/AR та концепції “Citizen Science”

Фінальним прикладом перспективного для України нововведення в бібліотечній галузі є досвід Хорватії в трансформації сільської бібліотеки на майданчик для “Громадянської науки” (Citizen Science). Ця концепція передбачає залучення звичайних мешканців до збору наукових чи історичних даних під керівництвом фахівців.[45] В реаліях України це може бути реалізовано через проєкти цифрового краєзнавства: жителі села приносять до бібліотеки старі фотографії, листи чи усні свідчення про історію громади, а бібліотека, використовуючи сучасне обладнання (сканери, диктофони), оцифровує ці дані та вносить їх до загальнодержавних баз даних.

Важливим елементом такої модернізації є впровадження технологій віртуальної та доповненої реальності (VR/AR). Оскільки в найближчому майбутньому ситуація з поповненням та оновленням сільських фондів не обіцяє значно покращитись, пропонується перетворити бібліотеку на точку

віртуального доступу до світової мережі.. Використання VR-окулярів дозволяє проводити для школярів віртуальні екскурсії світовими галереями, демонструвати 3D-моделі архітектурних пам'яток, які були зруйновані внаслідок бойових дій чи опрацьовувати нові знання по шкільній програмі. Це створює ефект присутності та дозволяє зберегти візуальну пам'ять про пройдений матеріал. Таким чином, інноваційний розвиток сільських бібліотек України має базуватися на принципі “розумної оптимізації”. Тут пропонується не просто купити нову техніку, а впроваджувати конкретний набір комплексних інструментів, які зможуть вплинути на подолання наслідків війни, залучити молодь до села та забезпечити жителям громад доступ до інформації та культури на рівні сучасних європейських стандартів.

3.3. Концептуальні рекомендації для сільських бібліотек як мультифункціонального центру життєстійкості громади

Вище в роботі вже було наведено досвід бібліотечної галузі країн, які в певний період своєї історії зіткнулись зі схожими обставинами що і Україна, обставини як соціальні, економічні потрясіння, чи безпосередні бойові дії на їх території. Цей підрозділ відведено рекомендаційній теорії автора щодо модифікації та розширення ролі української сільської бібліотеки, яка найбільш ефективною саме у випадку України. Рекомендаційний план ставить на меті наступні задачі:

- Підвищення популярності сільських бібліотек серед місцевого населення.
- Збільшення ролі сільської бібліотеки у повсякденному житті населення.
- Адаптація даних установ до існування під час війни.
- Запуск ефективної стратегії допомоги місцевому населенню через розширення функціоналу книгозбірень.

Фундаментом даного плану є термін “Третє місце”(“third place”) за авторства американського соціолога Рея Олденбурга. Його концепція визначає “третє місце” як місце для відпочинку та соціалізації, яке не є

домівкою і робочим місцем людини, яким, в свою чергу Олденбург дає терміни першого і другого місць.[38] Характерними ознаками “третього місця” також є:

- різноманітність опцій проведення дозвілля.
- Безкоштовний вхід.
- Можливість регулярного відвідування.
- Неформальна атмосфера.

Рей Олденбург так говорив про сутність третіх місць: “Треті місця створюють підґрунтя для низової політики, формують звички публічного об'єднання та покращують настрій і загальний стан добробуту. Соціолог зазначав: "Треті місця стали основою для інших форм суспільної приналежності та об'єднання, які згодом стали існувати паралельно з ними. Вільні зібрання не починаються з формально організованих асоціацій, як припускає багато авторів. Вони не беруть початок у братських орденах, читальних гуртках, батьківських комітетах чи адміністраціях. Ці структури виростають із попередньої звички до спілкування, виплеканої саме в третіх місцях. Повинні існувати локації, де люди можуть знаходити та пізнавати один одного, долаючи бар'єри соціальних відмінностей. Повинні бути місця, подібні до колоніальних таверн, які відвідував Олександр Гамільтон і які пропонували, за його словами, “справжній соціальний розчинник для дуже різномірної компанії людей різних націй та віросповідань” (переклад автора)[38]

Автор кваліфікаційної роботи пропонує свою концептуальну модель розширення ролі сільської книгозбірні у житті місцевого населення. Пропонується розподілити запропоновані введення за трьома категоріями, а саме:

- Соціальний напрям
- Безпековий напрям
- Фінансовий напрям

Як вже було зазначено вище, фундамент цієї моделі базується на терміні “третього місця” – такого закладу, який би міг виконувати роль соціального магніту. На думку автора сільська бібліотека підходить на цю роль чи не найкраще, зазвичай така установа розрахована на одночасне перебування значної кількості людей, і їй в цьому їй часто немає конкурентів у середньостатистичному селі, хіба що можна згадати сільраду, проте Олденбург відкрито відкинув будь-які адміністративні будівлі як непридатні до створення неформальної атмосфери. Власне сам автор терміну і відніс бібліотеки разом з клубами та книжковими магазинами до ідеальних кандидатів на роль третього місця.

Саме тому автор пропонує адаптувати усі, або значну кількість установ для сприяння розвитку соціалізації між місцевим населенням. Власне методи, які будуть представлені далі не повністю унікальними, проте комплексна імплементація цих методів має високі шанси зацікавити значну частку місцевого населення, тим самим роблячи з них постійних відвідувачів установи.

Далі в таблиці зазначено найбільш перспективні ініціативи, метою яких є сприяння соціалізації, підтримка морального стану та популяризації сільської книгозбірні серед населення села, а також реалістична оцінка важкості імплементації даних ініціатив. **(див. додаток А)**.

На даний момент цей напрям є найбільш важливим, оскільки на відміну від міст, де активно вводяться заходи безпеки для захисту населення під час повітряних тривог, і де багато будинків мають обладнані підземні приміщення, які можуть виконувати роль бомбосховища, в селах проблема незахищеності населення під час повітряних атак чи прямих обстрілів залишається гострою. Хоча варто зазначити, що більшість цілей які запускає ворог, направляються на міста, і відповідно житель міста знаходиться в дещо більшій небезпеці від повітряних атак противника.

Саме тому якщо в наших планах зробити з сільської бібліотеки соціальний центр населеного пункту, то правильним рішенням буде

забезпечити безпеку відвідувачам і працівникам даної установи під час періодів повітряних тривог. Далі буде представлено перелік найефективніших способів втілити цю мету в реальність.

Таблиця 3.2.

Назва ініціативи	Безпековий ефект	Необхідні ресурси	Шкала реалістичності імплемет., де 1 – легко, 5- важко
Обладнання підвалу бібліотеки під укриття	В теорії дозволяє залишатись в бібліотеці під час тривоги, проте на практиці важко реалізувати	Ревізія стану підвального приміщення, значні витрати на обладнання укриття. Процес будівництва є довготривалим	4 – не реалістично, оскільки ціна може перевищувати вартість самої бібліотеки
Встановлення наземних захисних споруд	Дозволяє швидко дістатись до укриття у будь-який часовий проміжок. Недалеке розташування мінімізує час, проведений на вулиці	Потребує певних коштів і контракт з фірмою виробником укриттів	3 – Можливо, проте потребує значного фінансування
Пункт Незламності	Ефективна стратегія пасивної допомоги населенню	Для функт. Пункту Незлам. потрібен лише генератор, набір побутових приладів та базовий провіант	1 – дуже реалістично
Система сповіщення	Ефективний спосіб швидкого інформування населення, що в свою чергу дозволяє швидко дістатись до укриття	Потрібна певна кількість гучномовців та система моніторингу.	2 – реалістично

Розглядаючи вибір найкращого способу пасивного захисту жителів населеного пункту від повітряних атак чи обстрілів було зроблено висновок, що попри нібито очевидне рішення облаштувати підвал сільської книгозбірні під укриття, цей варіант виявився дуже складним в реалізації. Це пояснюється кількома причинами, по-перше, значна частина цих установ взагалі не має підвального приміщення, а решта може мати лише технічний підвал, який заборонено використовувати як укриття. Отож капітальна реконструкція існуючих підвальних приміщень у сільській місцевості є економічно недоцільною через критичний стан фундаментів та

невідповідність нормам ДБН В.2.2-5:2023.[46]. Натомість пропонується вирішити цю проблему комплексом інноваційних рішень, замість облаштування укриттів у часто непридатних до цього підвалах рекомендується закупівля та встановлення Первинних мобільних укриттів (ПМУ). Державні будівельні норми України (ДБН) так визначають первинні мобільні укриття - “ПМУ – це технічний виріб для захисту людей на місцевості у період воєнної небезпеки”[47]. такі укриття вже продемонстрували свою ефективність в Харкові, Сумах та інших містах України, які стикаються з постійною загрозою повітряних атак. В цих містах такі укриття найчастіше встановлюють на зупинках публічного транспорту, і хоча ПМУ не призначені повністю замінити звичайні захисні споруди, їх перевагою є швидкий період встановлення, відносно невелика ціна та можливість транспортування..

Рис. 3.1. Модульне укриття в Сумах[48]

Пропонуються встановлювати одне модульне укриття на село. Зважаючи на те, що по плану сільська бібліотека має стати центром життя громади, рекомендується розміщення цих споруд у безпосередній близькості до сільських книгозбірень для покриття найбільшої концентрації людей. На додачу пропонується встановлення системи сповіщення тривоги, яка буде вчасно попереджати населення про повітряну загрозу.

Нарешті, залишається описати останню безпекову інновацію, яка ставить на меті пасивну підтримку громади у складні періоди існування. Мова йде про імплементацію концепції Пунктів Незламності на базі бібліотечної інфраструктури села. Рекомендується надати офіційний статус Пункту

Незламності сільським бібліотекам та забезпечити бібліотеку наступними ресурсами для надання послуг:

- Генератор
- Обігрівач
- Базовий перелік продуктів (чай, печиво...)
- Запас питної води
- Базовий набір медикаментів

Таким чином у випадку довгих відключень електроенергії, важких погодніх умов чи атак ворога сільська бібліотека трансформується у багатофункціональний вузол життестійкості. Вона буде в змозі не лише забезпечити фізичний захист від уламків чи негоди, а й підтримувати базову якість життя громади в критичні моменти.

Зараз Україна спрямовує значну кількість власного бюджету на фінансування війська викликає питання – як імплементувати вище згадані нововведення якщо спроможності держави а також локальних територіальних громад зараз дуже обмежені? Далі в цьому підрозділі наведені рекомендації, які ставлять на меті отримання сільськими книгозбірнями додаткового фінансування, якщо на реалізацію вище зазначених нововведень немає вільних фінансів. Варто зазначити, що ці рекомендації не ставлять на меті повноцінно замінити собою фінансування територіальних громад, вони не зможуть кардинально покращити рівень фінансування, проте вони нададуть можливість хоча б частково компенсувати брак фінансування, і зможуть дозволити забезпечити установу хоча б частиною технічної бази, про яку згадувалось у двох попередніх напрямках розвитку бібліотек.

Таблиця 3.3

Назва ініціативи	фінансовий ефект	Необхідні ресурси	Шкала реалістичності імплементації, де 1 – легко, 5- важко
Майданчик підтримки локальних ініціатив	Тут бібліотека стає піар-майданчиком, з цього заходу можна може отримувати оплату за оренду її залу	Виставка, де сільські майстри та фермери можуть презентувати свої вироби. Бібліотека сама нічого не продає	3 – не просто реалізувати
Колаборація з бізнесом	Бізнес платить за рекламу своєї продукції в бібліотеці.	Розміщення каталогів, демо-стендів чи пробників товарів побутового напрямку за певну плату чи власний продукт (інструменти, будматеріали...)	2 – реалістично
Колаборація з видавництвами книг	Фактично рекламуючи певне видавництво, бібліотека вчасно отримує безкоштовні популярні видання, тим самим оновлюючи фонд	Розміщення реклами (стенди, виставки, оголошення) новинок видавництва-патрнера в бібліотеці	1 дуже реалістично

Для успішної реалізації представлених ініціатив пропонується спрощення механізму взяття на баланс благодійних внесків та впровадження типових договорів про партнерство між закладами культури та суб'єктами господарювання. За умови підвищення попиту на відвідування бібліотеки після реалізації соціальних та без пекових введень бізнес буде зацікавлений у представленні своєї продукції в бібліотечних установах, натомість, в обмін на цю послугу бізнес може фінансувати придбання важливої техніки (генератори, комп'ютери, ремонт...) або надавати власну продукцію.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі було проведено комплексне дослідження перспективних моделей розвитку сільських бібліотек України в контексті світових трендів, пристосування до реалій сьогодення та повоєнної відбудови. Основна мета роботи полягала у формуванні концептуально свіжого бачення бібліотеки не як ізольованої книгозбірні, а як

багатофункціонального, сучасного центру соціального життя населеного пункту, здатного адаптуватися до гострих соціальних та безпекових викликів.

Під час дослідження зарубіжного досвіду модернізації бібліотечних мереж (підрозділ 3.1) було встановлено, що успішні системи (Скандинавські країни, Естонія, Ізраїль, Хорватія) базуються на принципах гнучкості та відповідності потребам власного населення. Зокрема, було проаналізовано скандинавський підхід, їх модель “Третього місця”, де бібліотека виступає соціальним центром для спілкування. Доведено доцільність адаптації естонського досвіду цифрової інтеграції та хорватського досвіду відновлення культурної інфраструктури після воєнних конфліктів. Окремо було приділено увагу ізраїльській моделі безпекової автономності, яка є критично важливою для українських реалій у питаннях створення укриттів та забезпечення безперебійної роботи установ.

У межах визначення стратегічних напрямів довгострокового розвитку (підрозділ 3.2) було обґрунтовано необхідність переходу від пасивного збереження фондів до активної сервісної моделі. Припущено, що пріоритетними векторами трансформації мають стати:

- **Цифрова інтеграція:** впровадження єдиного електронного квитка на базі застосунку “Дія”, що стирає межі між містом і селом у доступі до інформації.
- **Мобільність:** використання сучасних бібліобусів як альтернативи капітальному будівництву в громадах зі зруйнованою інфраструктурою.
- **Автоматизація:** впровадження RFID-технологій для звільнення персоналу від рутинних операцій на користь проектної діяльності.
- **Технологічність:** використання VR/AR-технологій для компенсації дефіциту нових надходжень та залучення молоді до вивчення локальної спадщини.

Особливу увагу в розділі приділено розробці концептуальної моделі сільської бібліотеки як мультифункціонального центру життєстійкості громади (підрозділ 3.3). Було висунуто рекомендації, щодо поєднання бібліотеки майбутнього в собі функції культурного закладу, коворкінгу, центру надання цифрових послуг та пункту незламності. Проаналізовано економічні аспекти функціонування таких установ та запропоновано механізми розумної монетизації через колаборації з бізнесом, видавництвами та надання додаткових сервісних послуг які б ставили на меті розширення функціональної ролі установ.

Підсумовуючи, було зроблено висновок, що модернізація сільських бібліотек України має базуватися на принципі розумної оптимізації. Це передбачає не лише технічне оснащення, а й повну зміну філософії закладу, від установи, що видає книги, до простору, що генерує соціальний капітал громади. Запропонована модель життєстійкості дозволяє сільській бібліотеці стати фундаментом для реформ у громадах та важливим елементом національної безпеки в інформаційній та культурній сферах. Попри значущість інтеграції передового Європейського та світового досвіду, процес модернізації вітчизняної бібліотечної галузі не має зводитись до копіювання зарубіжних моделей, натомість важливим є творчий підхід до адаптації інновацій, що базується на врахуванні національної специфіки, актуальних соціокультурних запитів та першочергових потреб українських громад.

ВИСНОВКИ

У цій кваліфікаційній бакалаврській роботі автором було здійснено об'ємне комплексне теоретико-методологічне дослідження процесів трансформації та адаптації мережі сільських бібліотек України в період Незалежності. Аналіз профільного масиву джерел, статистичних даних та реальних прикладів дозволив сформувані наступні висновки відповідно до визначених завдань дослідження:

1. Досліджено історичні етапи еволюції наукової думки в Українському середовищі (від 1991 року до сьогодні). Автором було доведено факт наявності радикального зсуву в функціонуванні Української бібліотечної галузі, яка перейшла від виключно культурно-просвітницьких, пасивних функцій книгозбірень у спокійні часи, і до розуміння жорсткого кризового менеджменту, розробки антикризових стратегій та виживання книгозбірень в умовах гібридних і прямих загроз. Також варто додати що тривале фінансування галузі за залишковим принципом призвело до глибокої стагнації матеріально-технічної бази та хронічного кадрового виснаження, цей факт наочно підтверджується офіційною статистикою втрати понад 4,5 тисяч установ публічної мережі за часи Незалежності. (у підрозділі 1.2)

2. Також було згадано про правовий статус та соціокультурні функції сільської бібліотеки як об'єкта державного управління. Попри міцний законодавчий фундамент, який на папері надає пріоритет на підтримку сільських бібліотек та встановлює запобіжники проти їх безпідставної ліквідації, в реаліях сьогодні справжня кадрова політика (зокрема переведення працівників на 0,5 або 0,25 ставки) суттєво гальмує модернізацію. Також варто згадати, що в умовах воєнного стану нормативне регулювання МКІП щодо актуалізації фондів та дерусифікації змістило акцент діяльності сільських книгозбірень у площину захисту національної безпеки та формування україноцентричного інформаційного простору в громадах.

3. Обґрунтовано вплив реформи децентралізації (ОТГ) На це виділено окремий підрозділ (1.3) Було підкреслено, що передача установ на баланс місцевих рад зруйнувала стару централізовану парадигму й змусила бібліотеки доводити свій безпосередній соціально-економічний ефект для життєдіяльності громади. Децентралізація стала стимулом для подолання “цифрового розриву” між містом і селом за рахунок широкого залучення міжнародних грантових програм (наприклад “Бібліоміст”). Завдяки цьому стало можливим трансформувати частину вцілілих сільських книгозбірень із пасивних складів літератури на сучасні інформаційні хаби.

4. Проведено аналіз досвіду функціонування та стратегії виживання бібліотек у зонах бойових дій (2014–2026 рр.). На основі аналізу хроніки втрат культурної інфраструктури АР Крим та Донеччини й Луганщини періоду АТО/ООС було складено висновок, що сільська бібліотека за умови комп'ютеризації автоматично являє собою актуальне вікно доступу до офіційної інформації та адміністративних послуг у прифронтовій зоні.

5. Оцінено процеси та темп збереження локальної спадщини, дерусифікації а також розвитку сільських бібліотек як хабів цифрових послуг. Висунуто думку, що цифровізація краєзнавчого доробку та створення електронних каталогів (як у прикладі бібліотек сіл Машів та Княгининок на Волині) є найкращим страховим полісом для захисту рідкісних фондів від фізичного знищення. Середньостатистична бібліотека в селі сьогодні здатна виконати функції точок асистованого сервісу електронного урядування (наприклад взаємодія з платформою “Дія”, оформлення статусів ВПО, довідок, послуг “Дія.Освіта”), компенсуючи відсутність фізичних офісів ЦНАП у віддалених населених пунктах.

6. Здійснено порівняльний аналіз досвіду інших країн (Скандинавія, Естонія, Ізраїль, Хорватія) та розроблено практичні рекомендації щодо післявоєнного відновлення мережі в Україні.

У довгостроковій перспективі рекомендується:

- Адаптація естонської платформи MIRKO (“бібліотека без стін” із логістикою через поштомати).

- Впровадження технології радіочастотної ідентифікації (RFID) для автоматизації обліку та самообслуговування користувачів.

На сьогодні пропонується:

- запропоновано авторську концептуальну модель “Центру життєстійкості громади” на базі концепції “Третє місце” Рея Ольденбурга. Вона базується на трьох векторах: соціальному (ініціативи читацьких клубів, настільних ігор та кінозалів)

- безпековому (відмова від капітальної реконструкції старих підвалів на користь закупівлі модульних Первинних мобільних укриттів (ПМУ) та інтеграції Пунктів Незламності.

- Фінансовому (розумна монетизація простору через партнерські договори та колаборації з локальним бізнесом і видавництвами для оновлення фондів).

З моменту проголошення Незалежності бібліотечна сфера України пройшла складний шлях, на самому початку Україні фактично дісталась мережа радянських бібліотек, які були створені в результаті унікального підходу і для функціонування в СРСР (УРСР). В сучасних реаліях вони вже не могли ефективно функціонувати через велику кількість причин, головною з яких було недостатнє фінансування. Найважче доводилось саме сільським книгозбірням. Проте на долю українських бібліотек також випала війна, зіткнувшись з якою країні довелось вчитись на власному досвіді, в результаті цих висновків сільська бібліотека отримала новий функціонал послуг, від допомоги оформлення документів на лінії розмежування з ОРДЛО, до терапевтичної та гуманітарної функції. Є причини вважати, що отриманий досвід стане в фундаменті нового підходу організації сільських бібліотек.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ківшар Т. І. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр.). Київ : Логос, 1996. 344 с.
2. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> (дата звернення: 02.06.2026).
3. Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» : схвалено Президією ВГО «Українська бібліотечна асоціація» 23 лип. 2015 р. *Українська бібліотечна асоціація : офіційний портал*. URL: <https://ula.org.ua/resursy/dokumenty-uba/3181-stratehiia-rozvytku-bibliotechnoi-spravy-v-ukraini-do-2025-roku-> (дата звернення: 02.06.2026).
4. Про схвалення Стратегії розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» та затвердження операційного плану її реалізації на 2023–2025 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 берез. 2023 р. № 190-р. *Законодавство України : база даних / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 02.06.2026).
5. Реформування системи публічних бібліотек України в контексті децентралізації // *hromady.org*. URL: <https://hromady.org/wp-content/uploads/2019/08/Bibliotek-A5-4mm-prew.pdf>.
6. В Україні зникли вже сотні бібліотек. Що відбувається та чи можна цьому зарадити? // *hmarochos.kiev.ua*. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/02/18/v-ukrayini-znykly-vzhe-sotni-bibliotek-shho-vidbuvayetsya-ta-chy-mozhna-czomu-zaradyty/>.
7. Бережна А. Ю. Становлення та розвиток системи місцевого самоврядування в Україні: організаційно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова.

Харків, 2018. С. 172–174. URL: https://eprints.kname.edu.ua/50308/1/dis_Berezhna.pdf (дата звернення: 02.06.2026).

8. Кулешов С. Г. Загальне документознавство : навч. посіб. Київ : Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв, 2002. 144 с.

9. Організація мережі публічних бібліотек ОТГ та складові їх діяльності // [library.ck.ua](http://www.library.ck.ua). URL: <http://www.library.ck.ua/files/2019/05/131652.pdf>

10. На Харківщині з'явилася перша мобільна бібліотека. *Укрінформ* : мультимедійна платформа іномовлення України. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4039634-na-harkivsini-zavilasa-persa-mobilna-biblioteka.html> (дата звернення: 02.06.2026).

11. «Книга на колесах»: у Тульчинській ОТГ з'явився бібліобус. *MyVin* : інформаційний портал Вінниці. 2017. URL: <https://myvin.com.ua/ua/news/region/51788.html> (дата звернення: 02.06.2026).

12. Бібліотеки – Хаби цифрової освіти. Практичний посібник / О. Бруй, Т. Козицька, Г. Мацієвська та ін. ; ВГО Українська бібліотечна асоціація ; заг. ред. Я. Сошинської. Київ : ВГО Українська бібліотечна асоціація, 2023. 116 с. URL: <https://ela.kpi.ua/items/d990e863-116d-4907-88cc-c98d5f00b159>

13. Книговидання в Україні // Велика українська енциклопедія : електронна версія / ДНУ «Енциклопедичне видавництво». URL: https://vue.gov.ua/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96 (дата звернення: 02.06.2026).

14. Публічні бібліотеки України в цифрах (станом на 01.01.2002) // Бібліотечному фахівцю : електронний науково-методичний ресурс / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого. URL:

<https://profy.nlu.org.ua/articles.php?lng=uk&pg=3803> (дата звернення: 02.06.2026).

15. Мережа публічних бібліотек України (станом на 01.01.2014) // Бібліотечному фахівцю : електронний науково-методичний ресурс / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого. URL: <https://profy.nlu.org.ua/articles.php?lng=uk&pg=6493> (дата звернення: 02.06.2026).

16. Мережа публічних бібліотек України (станом на 01.01.2015) // Бібліотечному фахівцю : електронний науково-методичний ресурс / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого. URL: <https://profy.nlu.org.ua/articles.php?lng=uk&pg=7460> (дата звернення: 02.06.2026).

17. Карауш О. «Майже всі книги лишились в окупації»: як працює перша мандрівна бібліотека України з Луганщини. *Суспільне Новини* : офіційний портал. 2023. URL: <https://susplne.media/450795-majze-vsi-knigi-lisilis-v-okupacii-ak-pracue-persa-mandrivna-biblioteka-ukraini-z-lugansini/> (дата звернення: 02.06.2026).

18. Під час війни РФ зруйнувала або пошкодила 770 бібліотек – МКСК. *Укрінформ* : мультимедійна платформа іномовлення України. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4042029-pid-cas-vijni-rf-zrujnuvala-abo-poskodila-770-bibliotek-mksk.html> (дата звернення: 02.06.2026).

19. Мережа публічних бібліотек України (станом на 01.01.2022) // Бібліотечному фахівцю : електронний науково-методичний ресурс / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого. URL: <https://profy.nlu.org.ua/articles.php?lng=uk&pg=10934> (дата звернення: 02.06.2026).

20. Шушпан О. Російські дрони знищили сільську бібліотеку на Сумщині: втрачено 6 тисяч книг. *Центр прав людини ZMINA* : офіційний сайт. 2024. URL: <https://zmina.info/news/rosijski-drony-znyshhyly-silsku->

biblioteku-na-sumshyni-vtracheno-6-tysyach-knyg/ (дата звернення: 02.06.2026).

21. Врятували тисячі книг: як на Сумщині подружжя вивезло сільську бібліотеку. *Суспільне Суми : офіційний YouTube-канал*. 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=mNYJIMU-tgs> (дата звернення: 02.06.2026).

22. Вивезла сільську бібліотеку: як бібліотекарка Любов Бондаренко рятувала книги з прифронтового села. *Суспільне Черкаси : офіційний YouTube-канал*. 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wyHkpUy4SO0> (дата звернення: 02.06.2026).

23. Спляють або переїжджають танками: скільки українських книжок знищили росіяни з початку війни. *РБК-Україна : інформаційне агентство*. 2024. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/spalyuyut-abo-pereyizhdzhayut-tankami-skilki-1761308107.html> (дата звернення: 02.06.2026).

24. «Це повне знищення нашої ідентичності»: як і навіщо Росія вилучає та палить українські книжки на окупованих територіях. *Радіо Свобода : офіційний сайт*. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/okupanty-ukrayinski-knyzhky/32691202.html> (дата звернення: 02.06.2026).

25. Україна отримала масштабну енергетичну допомогу від міжнародних партнерів для об'єктів соціально-культурної сфери. *РБК-Україна : інформаційне агентство*. 2024. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayina-otrimala-energetichnu-dopomogu-vid-1768853908.html> (дата звернення: 02.06.2026).

26. Небилиця С. «Книги стоять на полицях 40 років»: у селі на Черкащині хочуть читати, та немає що. *Суспільне Новини : офіційний портал*. 2023. URL: <https://suspilne.media/cherkasy/436962-knigi-stoat-na-policach-40-rokiv-u-seli-na-cerkasini-hocut-citati-ta-nemaie-so/> (дата звернення: 02.06.2026).

27. Стало відомо, скільки бібліотек затопило через підрив Каховської ГЕС. *Читомо : культурно-видавничий портал*. 2023. URL:

<https://chytomo.com/stalo-vidomo-skil-ky-bibliotek-zatopylo-cherez-pidryv-kakhovs-koyi-hes-2/> (дата звернення: 02.06.2026).

28. Благодійний проект «100 000 книжок для сільських бібліотек». Департамент культури Київської міської державної адміністрації : офіційний вебпортал. 2015. URL: <https://dk.kyivcity.gov.ua/news/blagodiyniy-proekt-100000-knizhok-dlya-silskikh-bibliotek> (дата звернення: 02.06.2026).

29. Путрівська сільська бібліотека відкрила двері після капітального ремонту // Путрівський старостинський округ : офіційна Facebook-група. 2026. 14 квітня. URL: <https://www.facebook.com/groups/1638387073020770/posts/3171289816397147/> (дата звернення: 02.06.2026).

30. Женченко М. Загальна і спеціальна бібліографія : навч. посіб. Київ : Жнець, 2011. 255 с.

31. Супрун О. Штрихкод замість читацького квитка: як працює сільська бібліотека на Волині після оцифрування книг. *Суспільне Новини* : офіційний портал. 2026. URL: <https://susplne.media/lutsk/1149946-strihkod-zamist-citackogo-kvitka-ak-pracue-silska-biblioteka-na-volini-pisla-ocifruvanna-knig/> (дата звернення: 02.06.2026).

32. **Цифрова бібліотека “КИЇВ”** : електронний ресурс. URL: <https://dlib.kiev.ua> (дата звернення: 19.02.2026).

33. G2Px: Digitizing Government-to-Person Payments // The World Bank Group : official website. 2024. URL: <https://www.worldbank.org/en/programs/g2px> (дата звернення: 02.06.2026).

34. Digital divide // Cambridge Dictionary : online dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/digital-divide> (дата звернення: 02.06.2026).

35. У сільській бібліотеці на Львівщині відкрили хаб цифрової освіти. *Lviv.Media* : інформаційний портал. 2025. URL: <https://lviv.media/lvivshchyna/104090-u-silskij-biblioteci-na-lvivshini-vidkrili-hab-cifrovoyi-osviti/> (дата звернення: 02.06.2026).

36. Ювілейна громада отримала комп'ютерну техніку в межах проєкту «Дія. Цифрова освіта». *Офіційний вебпортал Ювілейної сільської територіальної громади*. 2021. URL: <https://yuvileyna-gromada.gov.ua/news/1627373178/> (дата звернення: 02.06.2026).

37. Цифровізуємо бібліотеки: 150 комп'ютерів почали передавати Запорізькій області. *Міністерство цифрової трансформації України : офіційний вебпортал*. 2021. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/regions/tsifrovizujemo-biblioteki-150-kompyuteriv-pochali-peredavati-zaporizkiy-oblasti> (дата звернення: 02.06.2026).

38. Celebrating the Third Place: Ray Oldenburg // Project for Public Spaces (PPS) : official website. 2016. URL: <https://www.pps.org/article/roldenburg> (дата звернення: 02.06.2026).

39. Reading North: Books in the Arctic // Al Jazeera : official channel. 2018. URL: <https://www.aljazeera.com/video/witness/2018/4/23/reading-north-books-in-the-arctic> (дата звернення: 02.06.2026).

40. National libraries support digital access and logistics: the Estonian MIRKO platform // International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) : official website. 2023. URL: <https://www.ifla.org/news/national-libraries-support-digital-access/> (дата звернення: 02.06.2026).

41. Libraries in Croatia during and after the Croatian war: a chronicle of losses and experiences of restoration. *ResearchGate : professional network for scientists*. 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/394009730_LIBRARIES_IN_CROATIA_DURING_AND_AFTER_THE_CROATIAN_WAR_A_CHRONICLE_OF_LOSSES_AND_EXPERIENCES_OF_RESTORATION (дата звернення: 02.06.2026).

42. The Center for the Renewal of Israeli Democracy // Molad : official website. URL: <http://www.molad.org/en/> (дата звернення: 02.06.2026).

43. В Україні запрацювала бібліотека на колесах «Буксінь». *Освіторія.Медіа : культурно-освітній портал*. 2024. URL:

<https://osvitoria.media/news/v-ukrayini-zapratsyuvala-biblioteka-na-kolesah-buksin/> (дата звернення: 02.06.2026).

44. RFID-ідентифікація в логістиці та обліку. *SystemGroup* : офіційний сайт компанії. URL: <https://systemgroup.com.ua/uk/rfid-identyfikaciya-v-logistycki> (дата звернення: 02.06.2026).

45. Citizen science // Cambridge Dictionary : online dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/citizen-science> (дата звернення: 02.06.2026).

46. ДБН В.2.2-5:2023. Захисні споруди цивільного захисту. *Нормативні документи України : будівельний портал*. 2023. URL: <https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-390> (дата звернення: 02.06.2026).

47. ДСТУ 9329:2025. Первинні мобільні укриття (ПМУ). Технічні умови. *Нормативні документи України : портал стандартів*. 2025. URL: https://dbn.co.ua/load/normativy/dstu/dstu_9329_2025/5-1-0-1965 (дата звернення: 02.06.2026).

48. У Сумах встановили чергове модульне укриття. *Данкор онлайн* : Сумський інформаційний портал. 2024. URL: <https://dancor.sumy.ua/news/newsline/515857> (дата звернення: 02.06.2026).

Додатки

Додаток-А

Таблиця 3.1

Назва ініціативи	Соціальний ефект	Необхідні ресурси	Шкала реалістичності імплементації, де 1 – легко, 5-важко
Регулярний кінотеатр	Стимуляція обговорення сюжетів, регулярність показів позитивно впливає на можливість відвідування населенням	Забезпечення бібліотеки телевізором, проектором чи ноутбуком. Створення оголошень	2 – реалістична імплементація для середньої бібліотеки
Читацький клуб	Пряме заохочення до обговорення літератури, ідеальний вибір установи	Потрібен вибір голови клубу, який буде займатись організацією зустрічей, він не обов'язково має бути працівником установи	1 – дуже реалістично, організаційною діяльністю може займатись навіть доброволець
Настільні ігри	Підтримка ментального стану, розумових функцій та заохочення до комунікації пенсіонерів, ВПО та дітей	Наявність настільних ігор, отриманих подарунками, пожертвами чи купівлею	1 – дуже реалістично
Радіо	Радіо дає змогу бути вчасно інформованим про новини в країні навіть у селах з поганим зв'язком	Радіо можна отримати через пожертву, чи покупку	1 – дуже реалістично
Комп'ютери та зв'язок через Starlink	Ініціатива значно розширяє цифрові можливості населення, особливо обмеженого у фінансах та цифровій грамотності	Дороговартісна техніка, а також навчання нею користуватись для працівників	4 – потребує значного фінансування та тренуваного персоналу
Курси цифрової грамотності	Курси для старшого покоління про користування інтернетом, державними сервісами та месенджерами	У ролі волонтера може виступати житель населеного пункту або працівник бібліотеки	2 – реалістично

Наявність електро чайника	Електрочайник позитивно впливає на якість і комфорт як працівників, так і відвідувачів	Електрочайник може бути подарованим чи придбаним. Можна поєднати зі скринькою пожежертв	1 – дуже реалістично
Добровільні ініціативи	-будівництво годівничок -прибирання сміття -допомога мало мобільним людям	Потрібен організатор з даними навичками	3 – можливо, але важко організувати та зібрати достатньо добровольців
Усна історія	Вечори запису спогадів пенсійного населення про історію населеного пункту	Потрібен організатор з даними навичками	3 – можливо, але важко організувати